MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETAS

APLINKOS POLITIKOS IR VALDYMO KATEDRA

GIEDRĖ IVAVIČIŪTĖ

(APLINKOS POLITIKOS IR ADMINISTRAVIMO STUDIJŲ PROGRAMA)

LIETUVOS RESPUBLIKOS SAUGOMŲ TERITORIJŲ VALDYMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas - doc. dr. I. Lazdinis

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS 3

1. LITERATŪROS APŽVALGA 6

2. APLINKOS IR GAMTOS APSAUGA ES IR LIETUVOJE 10

2.1 Aplinkos apsauga Europoje 10

2.2 Gamtos apsauga Lietuvoje 13

3. SAUGOMŲ TERITORIJŲ SISTEMA PASAULIO IR EUROPOS ŠALYSE 16

3.1. Saugomų teritorijų esamos padėties analizė 16

3.2 Saugomų teritorijų sistema Lietuvoje 22

3.2.1 Rezervatai 24

3.2.2 Draustiniai 25

3.2.3 Valstybiniai parkai 26

3.2.4 Saugomi gamtos ir kultūros paveldo objektai 28

4. BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMAS IR "NATURA 2000" TERITORIJOS 30

4.1 Biologinės įvairovės išsaugojimas 30

4.2 "Natura 2000" teritorijų steigimas Europos Sąjungoje 32

4.2.1 Naujų saugomų teritorijų steigimas Lietuvoje 35

4.2.2 Žemės naudojimas saugomose teritorijose 37

4.3 "Natura 2000" teritorijų būklė ir plėtra Lietuvoje 40

5. SAUGOMŲ TERITORIJŲ VALDYMAS 42

5.1 Kai kurių ES šalių saugomų teritorijų esamos padėties ir jų valdymo analizė 42

5.2 Teisės aktai, reglamentuojantys saugomų teritorijų apsaugą 50

5.3 Su saugomų teritorijų valdymu susijusių institucijų funkcijos 51

5.4 Lietuvos saugomų teritorijų valdymo uždaviniai, privalumai ir trūkumai. 57

IŠVADOS 62

PASIŪLYMAI 63

LITERATŪROS SĄRAŠAS 65

SANTRAUKA 69

SUMMARY 70

PRIEDAI 72

ĮVADAS

Saugomos teritorijos – tai sausumos ir (ar) vandens plotai nustatytomis aiškiomis ribomis, turintys pripažintą mokslinę, ekologinę, kultūrinę ir kitokią vertę ir kuriems teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo režimas.

Saugomose teritorijose yra ribojama ūkinė veikla, sudaromos sąlygos natūraliam gamtos vystymuisi. Jose išlieka turtingesnis, natūralesnis ir įvairesnis kraštovaizdis, savo estetinėmis savybėmis keliantis žmogui teigiamų emocijų. Saugomose teritorijose dažnai gamtos elementus papildo kultūros paveldo objektai. Saugomų teritorijų sistemoje turi atsispindėti visa šalies kraštovaizdžio įvairovė.

Visame pasaulyje saugomų teritorijų skaičius nuolat auga, o jų istorija tokia pat sena kaip ir pati civilizacija. Tai rodo, kad saugomos teritorijos yra neišvengiama būtinybė protingame krašto tvarkyme, kad jose pasireiškia tautos ekologinė sąmonė, valstybės pareiga ateities kartoms, o jos pačios jau seniai tapo nacionaliniu savo šalių turtu.

Šiuo metu 169 pasaulio šalyse yra įsteigta beveik 8,5 tūkst. stambių (net virš 1 tūkst. ha) ypač saugomų teritorijų, užimančių virš 7,7 mln. km² plotą arba net 5 proc. Žemės paviršiaus. Didžiausios pasaulyje saugomos teritorijos yra Grenlandijos nacionalinis parkas (apie 100 mln. ha) ir Didžiojo barjerinio rifo jūrinis parkas (apie 34 mln. ha), o mažiausios šios teritorijos gali užimti tik keleto hektarų plotą. Paprastai saugomos teritorijos tarsi atspindi tai, ką vertingiausio, išlaikytino ateičiai turi kiekviena šalis, jose sukaupiamos didžiausios gamtos ir kultūros paveldo vertybės, kraštovaizdžio grožio ir harmonijos etalonai, jos būna svarbiu instrumentu užtikrinant bendrąją ekologinę kraštovaizdžio pusiausvyrą, intensyvaus ūkio sąlygomis. Iš esmės tai ne gamtinė, o socialinė sąvoka, nes saugomos teritorijos atsiranda ir egzistuoja tik teisinių normų pagrindu ir sudaro aplinkosaugos prioritetą turinčias kraštotvarkos zonas.

Vienas svarbiausių aplinkos apsaugos valdymo uždavinių - sustiprinti Aplinkos ministerijos, Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos ir Saugomų teritorijų direkcijų administracinius gebėjimus, įgyvendinti gamtos išsaugojimo politiką ir kryptis remiantis ES direktyvomis ir tarptautinėmis konvencijomis.

Temos aktualumas. Saugomų teritorijų kūrimo, plėtros, tvarkymo, naudojimo ir valdymo problema Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, šiuo metu yra labai aktuali.

Dėl žmogaus veiklos natūralus gamtinis kraštovaizdis dažnai yra naikinamas, keičiamas, sukultūrinamas arba sukuriamas naujas kultūrinis kraštovaizdis, todėl vis mažiau lieka teritorijų,

kuriose natūraliai vyktų gamtiniai procesai. Esant tokiai situacijai, būtina išsaugoti teritorijas, kuriose yra mokslui ir kultūrai vertingų objektų. Saugomos teritorijos turi didžiulę ekologinę, socialinę, urbanistinę ir kultūrinę reikšmę.

Didelis šiuolaikinis antropogeninis poveikis gamtai, pasireiškiantis ūkiniu plotų įsisavinimu, urbanizacija, aplinkos užterštumu, rekreacija gamtoje ir kitokiu ūkiniu bei neūkišku įsikišimu, kelia pavojų bet kokių natūralių ekosistemų išlaikymui. Todėl daugelyje šalių ūkinei veiklai nustatomi tam tikri apribojimai, o tam, kad išsaugoti etalonines, tipingas, retas ekosistemas (kraštovaizdį, gamtinius derinius), organizmų genofondą, sudaryti rūšių ir bendrijų regeneracijos centrus, užtikrinti gamtinių išteklių įvairovę, sukurti "lauko laboratorijas" biologiniams procesams tirti gamtoje ir spręsti uždavinius, susijusius su racionalesniu gamtinių resursų naudojimu, o taip pat gamtosauginės propagandos ir rekreacijos tikslams išskiriamos specialios, ypatingai saugomos (konservacinės) teritorijos.

Tyrimo objektas. Lietuvos Respublikos saugomos teritorijos.

Tyrimo dalykas. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų valdymo ypatumai, valdymo institucijų pagrindinės funkcijos, teigiami ir neigiami valdymo bruožai, problemos ir pasiūlymai.

Tyrimo hipotezė. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų sistemos valdymas užtikrina gamtos ir kultūros paveldo objektų, biologinės įvairovės apsaugą, darnų gamtos išteklių naudojimą.

Tyrimo tikslas. Atlikti Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų valdymo analizę.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti saugomų teritorijų, "Natura 2000" teritorijų ir biologinės įvairovės esamą padėtį ir svarbą;
2. Išnagrinėti Lietuvos saugomų teritorijų valdymo institucijų funkcijas;
3. Įvertinti saugomų teritorijų teigiamus ir neigiamus valdymo bruožus;
4. Pateikti siūlymus saugomų teritorijų valdymo optimizavimui.

Tyrimo metodai. Tyrimui naudojamas analitinis, statistinės ir loginės analizės bei grafinio vaizdavimo metodai.

Tyrimo metu išanalizuoti Europos Sąjungos įstatymai, nutarimai, ir kiti norminiai bei normatyviniai dokumentai, teritorijų tvarkymo reglamentai, direktyvos, aplinkosaugos ir saugomų teritorijų plėtros klausimais. Naudotasi paskaitų ir pokalbių metu gautomis žiniomis ir moksline medžiaga.

Duomenys, sukaupti atliekant tiriamąjį darbą, pateikti tekste, lentelėse, paveiksluose.

Darbą sudaro įvadas, 5 skyriai, išvados ir pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas. Darbo apimtis – 72 puslapiai, jame yra 1 lentelė ir 1 paveikslas ir 13 priedų. Bibliografinį aprašą sudaro 82 šaltiniai.

LITERATŪROS APŽVALGA

Kalbant apie saugomų teritorijų valdymą, jų tvarkymą vis dažniau minima aktyvi gamtos apsauga ir gamtotvarka. Drastiškas gamtos išteklių eksploatavimas, pramonės, žemės ūkio plėtra ir kita intensyvi veikla sukelia gamtoje kritinių situacijų.

Riboti antropogeninę veiklą teritorijoje svarbu ne tik gamtai, bet ir švietimui bei kultūrai. Kiekvienai šaliai būdingo kraštovaizdžio ekosistemų, biologinės įvairovės apsaugai labai svarbi yra gerai suformuota saugomų teritorijų sistema bei tinkamas ir kokybiškas valdymas.

Rašant šį darbą, buvo naudotasi daugybe su aplinka ir saugomomis teritorijomis susijusiais įstatymais, nutarimais ar kitais norminiais aktais. Taip pat remtasi straipsniais, skelbtais įvairiuose laikraščiuose, žurnaluose, bukletuose, radijo ar televizijos laidose, internetinėse svetainėse. Daug žinių gauta iš perskaitytų šia tema knygų. Nagrinėti ir užsienio, pvz. Vokietijos Federalinės Respublikos ir Airijos Respublikos, leidiniuose skelbti straipsniai.

Šiuo metu yra gausu literatūros, kurioje pabrėžiama saugomų teritorijų svarba ir jų išsaugojimo būtinybė, tačiau stinga informacijos apie jų valdymo ypatumus, problemas ir optimizavimo galimybes.

Šia tema ieškant literatūros Lietuvoje išleistuose leidiniuose, pasigesta išsamių straipsnių apie Europos Sąjungos šalių patirtį gamtos apsaugos srityje, nėra atliktos lyginamosios saugomų teritorijų, ypač valdymo, analizės.

Užsienio leidiniuose taip pat akcentuojama bioįvairovės išnykimo grėsmės, tačiau nėra plačiai analizuojami saugomų teritorijų valdymo aspektai. Dažniausiai pateikiami tik statistiniai duomenys apie esamų saugomų teritorijų plotus.

R. Ragulskytė – Markovienė monografijoje “Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais” [70] nagrinėja ES aplinkos teisės pagrindinių nuostatų derinimo su Lietuvos aplinkos teise problematiką. Knygoje išdėstoma ES aplinkos teisės raida, apibūdinami aplinkos politikos principai, įvertinama ES kompetencija aplinkos srityje. Išskiriamos problemos, su kuriomis buvo ir yra susiduriama teisės derinimo procese.

P. Grecevičius bei K. Ėringis savo straipsniuose didžiausią dėmesį skiria kraštovaizdžiui. Abu autoriai gvildena tą pačią problemą – kraštovaizdžio nykimo priežastis. Priežastimi jie laiko vis stiprėjančią globalinę ekonominę ir kultūrinę integraciją, kuri daro vis didesnę įtaką kraštovaizdžiui. P. Grecevičius pažymi, kad šiuo metu kraštovaizdis yra formuojamas stichiškai, neišnaudojant jo teikiamų privalumų [58;59].

Rašydamas apie ES gamtos apsaugos reikalavimus ir "Natura 2000" teritorijų tvarkymą, P. Mierauskas stengiasi supažindinti su "Natura 2000" teritorijomis, jų steigimo principais, teritorijos tvarkymo reikalavimais. Norint užtikrinti tinkamą gamtos, vertybių apsaugos būklę, jis siūlo rengti gamtotvarkinius planus, o planuojant ūkinę veiklą, kuri galėtų turėti didelį poveikį Natura 2000 teritorijoms, jis teigia, jog būtina atlikti planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimą [65].

Gamtotvarkiniai planai rengiami norint užtikrinti tinkamą gamtos apsaugos būklę. Apie jų tikslus, paruošimą, kontrolę, įvertinimą bei planavimo ypatumus rašė D. Stončius, R. Treinys ir kt. "Gamtotvarkos vaidmuo išsaugant biologinę įvairovę" [73]. Autoriai teigia, kad gamtotvarkinis planavimas tik priemonė, padedanti suvokti tam tikros teritorijos gamtinių vertybių apsaugos problemas ir galimus jų sprendimus.

J.Stasino, K. Jankevičiaus knygoje "Lietuvos aplinkosaugos raida" supažindinama su Lietuvos saugomomis teritorijomis, tai yra valstybiniais rezervatais, nacionaliniais ir regioniniais parkais, valstybiniais ir savivaldybių draustiniais. Nagrinėjami aplinkosaugos klausimai ir aprašoma žemės panaudojimo racionalumo svarba [72].

Marcijono, B. Sudavičiaus vadovėlyje "Ekologinė teisė" aprašomas saugomų teritorijų naudojimo ir apsaugos teisinis reguliavimas, tikslai, uždaviniai, funkcijos bei steigimas. Apibūdinami apsaugos režimai ir nusakoma gamtos išteklių nuosavybė saugomose teritorijose [74].

A. Balbieriaus, J. Baltrukonio "Žaliosios minties ratas" knygoje supažindinama su svarbiausiomis globalinėmis bei vietinėmis ekologinėmis problemomis Lietuvoje, sutelkiamas dėmesys į žmonių daromą žalą gamtai ir skatinama veikti, siekiant sukurti darnesnius žmonių bendruomėnės ir gamtos santykius [31].

Apie visus Lietuvos regioninius parkus yra aprašoma V.Lisausko knygoje "Santarvės salos. Lietuvos regioniniai parkai" [63] bei S. Paltanavičiaus, M.Lapelės ir R.Krupicko knygoje "Gamtoje: kviečia nacionaliniai ir regioniniai parkai".

"Lietuvos Respublikos biologinės įvairovės išsaugojimo strategijoje ir veiksmų plane" pateikiama bendra biologinės įvairovės apžvalga, savitumai, biogeografinis rajonavimas, informacija apie biologinių išteklių naudojimą, saugomų teritorijų sistemą bei gamtinį karkasą [64].

Geografijos metraščio 32 tomo Edžio Kriaučiūno straipsnyje "Palyginamoji Lietuvos valstybinių parkų geografinės padėties analizė" palyginamuoju metodu įvairiais aspektais analizuojama Lietuvos valstybinių parkų teritorijų geografinė padėtis – valstybinių parkų teritorijų naudmenų struktūra, jų tinklo išsidėstymo Lietuvos teritorijoje ypatumai, padėtis visuomeninių - teritorinių procesų atžvilgiu ir šios padėties svarba teritorijos naudojimui.

Gražiai savo mintis apie Labanoro regioninį parką išdėsto L. Grudzinskas [60], pavadinęs savo straipsnį “Labanoro takais”. Apie paveldo bei kraštovaizdžio objektus, apie gamtos ir žmonių gyvenimo harmonijos suvokimą bei gamtos ramybę.

Visai priešingai apie regioninius parkus kalba R. Budriūnas ir K. Labanauskas savo straipsnyje “Jie nepritampa nieku... Parkų vieta Lietuvos įstatymuose ir savivaldoje” [34]. Jie bando aiškinti, kad tarp saugomų kultūros kraštovaizdžio objektų, kraštovaizdžio architektūros objektai neišskiriami, tad ir parkai, kaip kraštovaizdžio architektūros vertybės Saugomų teritorijų įstatyme nėra saugomi.

J. Bučas straipsnyje [33] rašo ne tik apie saugomus gamtos objektus, bet ir apie nacionalinius bei regioninius parkus, jų paskirtį ir atskirų šalių požiūrius ir jų steigimo tikslus bei uždavinius. Savo straipsnyje jis žvelgia į saugomų gamtos objektų paskirtį bei apsaugą kiek kitaip nei kiti, ir teigia, jog “Gamtosaugos veikloje žmogaus dėmesys turėtų būti nukreiptas į save, į savo elgesį gamtoje tobulinimą, o kultūros vertybių apsaugos veikloje žmogaus dėmesys turėtų būti nukreiptas betarpiškam vertybių saugojimui jas naudojant ir tvarkant”.

G. Rasčius pastebi, kad saugomų teritorijų sistemos normaliam funkcionavimui būtina optimizuoti saugomų teritorijų valdymą.

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas (1992 01 21, Nr. I-2223) [1]– pagrindinis aplinkos teisės aktas, kuris įtvirtino prioritetines kryptis, kuriomis turi būti formuojama aplinkos apsaugos politika ir aplinkos teisės sistema, valstybinio aplinkos apsaugos valdymo sistemą, piliečių ir visuomeninių organizacijų teises ir pareigas, ir t.t.

Aplinkos kokybės gerinimą, neigiamą poveikio aplinkai sumažinimą, kraštovaizdžio ir miškų apsaugą, taip pat apie regioninių parkų steigimą, jų bendruosius nuostatus, parkų paskirtį, zonų ir apsaugos režimą, taip pat regioninių parkų valdymą, tvarkymo planų rengimo tvarką, apsaugą, kas leidžiama ir kas draudžiama nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose, rekreacinėse teritorijose, apie žemės naudojimą, žemės nuosavybės teises, žemės santykių reguliavimo teisinius pagrindus bei kita, plačiai aiškina Lietuvos Respublikos teritorijų bendrasis planas, Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas bei kiti Vyriausybės nutarimai, reglamentai ir nuostatai [7;17].

Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatyme, priimtame 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301, nustatyti visuomeniniai santykiai, susiję su saugomomis teritorijomis, saugomų teritorijų sistema, saugomų teritorijų steigimo, apsaugos, tvarkymo ir kontrolės teisiniai pagrindai, taip pat reglamentuojama veikla jose [7].

Apie šio įstatymo svarbą kalba R.Baškytė ir P.Kavaliauskas, kurie teigia, kad su įvedamais įvairiais pakeitimais saugomų teiritorijų įstatymas silpnėja. Tačiau džiugu, jog šio įstatymo pagrindiniu bruožu išlieka – šalies kraštovaizdžio ekologinės pusiausvyros išlaikymas ir moksliškas požiūris į teritorinės aplinkosaugos organizavimą [69].

Taip pat analizuota:

- Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos, Miškų, Teritorijų planavimo, Statybos bei kiti įstatymai;
- saugomų teritorijų nuostatai;
- saugomų teritorijų planavimo dokumentai;
- saugomų teritorijų, jų zonų, teritorijos dalių ar paveldo objektų tipiniai ir (ar) individualūs apsaugos, taip pat saugomų teritorijų regioniniai architektūriniai reglamentai;
- apsaugos sutartys, kurios gali būti sudaromos dėl veiklos apribojimų saugomose teritorijose, konkrečių žemės, miško bei vandens telkinio naudojimo sąlygų nustatymo.

Nagrinėta:

- Valstybinės saugomų teritorijų apsaugos kontrolės nuostatai (2004 m. sausio 27 d. patvirtinti aplinkos ministro isakymu Nr. D1–43 [23].
- Specialiosios žemės ir miško naudojimo sąlygos [16].
- LR aplinkos ministro įsakymas (2003 01 16, Nr.24) “Dėl ekologinių, archeologinių ir rekreaciniu požiūriu vertingų teritorijų sąrašo pakeitimo” [20]. Šiuo pakeitimu yra papildomas LR aplinkos ministro įsakymas Nr. 329 (2002 06 14). Tokiu būdu yra papildomas ekologiniu požiūriu vertingų teritorijų, esančių valstybiniuose parkuose ir valstybiniuose draustiniuose, sąrašas, taip pat rekreaciniu požiūriu vertingų teritorijų, esančių valstybiniuose parkuose ir valstybiniuose draustiniuose, sąrašas.
- LR aplinkos ministro įsakymas (2002 12 20, Nr.652) “Dėl valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašo patvirtinimo” [22]. Šiame įsakyme yra pateikiamas patvirtintas valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašas.
- Kiti teisės aktai.

Ruošiant magistro darbą, buvo išanalizuoti Europos Sąjungos teisės aktai, konvencijos, reglamentai, direktyvos, Lietuvos Respublikos, Vokietijos Federalinės Respublikos bei Airijos Respublikos įstatymai, nutarimai, užtikrinantys saugomų teritorijų steigimą, apsaugą ir jų valdymo organizavimą.

2. APLINKOS IR GAMTOS APSAUGA ES IR LIETUVOJE

2.1 Aplinkos apsauga Europoje

Aplinkos apsaugos skatinimui bei valdymui gali būti naudojamos įvairios poveikio priemonės: teisinės, administracinės, ekonominės, moralinės, ekologinio švietimo ir pan.

ES antrinė aplinkos teisė skirstoma į bendrąją ir specialiąją dalis. Bendrajai daliai priskiriami horizontalieji teisės aktai, skirti bendriesiems aplinkosaugos klausimams, o ne konkretiems sektoriams reglamentuoti. Specialiąją dalį sudaro specialūs teisės aktai, reguliuojantys atskirų aplinkos komponentų apsaugą bei apsaugą nuo tam tikrų veiksmų ir išmetamų teršalų [70].

Horizontalieji teisės aktai. Pagrindiniai ES aplinkos apsaugos skyriaus teisės aktai, susiję su bendraisiais aplinkos apsaugos valdymo klausimais, tai yra Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/4/EB [28] dėl visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/313/EEB, direktyvos dėl tam tikrų valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo 85/337/EEB, 97/11/EB bei ataskaitų teikimo direktyva 91/692/EEB.

Laisvo prieinamumo prie informacijos apie aplinką reikalavimai yra pilnai perkelti į Lietuvos nacionalinę teisę. Visuomenės informavimo (2000 m.) bei Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų (2000m.) įstatymai reglamentuoja informacijos, kuria disponuoja valstybės institucijos, teikimą visuomenei.

Direktyva dėl tam tikrų valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo (85/337/EEB, 97/11/EB) nustato bendrus poveikio aplinkai vertinimo principus, reglamentuoja visuomenės dalyvavimą poveikio aplinkai vertinimo procese bei nustato poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste procedūras. Visi direktyvos reikalavimai perkelti ir įgyvendinti 2000 m., priėmus Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymo pakeitimo įstatymą, kuris reglamentuoja planuojamos ūkinės veiklos, galinčios turėti poveikį aplinkai, vertinimo procesą ir šio proceso dalyvių santykius. 2005 m.birželio 21 d. redakcijos įstatymu buvo patobulintos ir su Direktyva 2003/35/EB [29] suderintos ankstesnės redakcijos įstatymo nuostatos. Šiame įstatyme reglamentuojama poveikio aplinkai vertinimo proceso eiga. Šis vertinimas atliekamas, kai planuojama ūkinė veikla yra įrašyta į planuojamos ūkinės veiklos, kurios poveikis aplinkai privalo būti vertinamas, rūšių sąrašą, kai atrankos metu nustatoma, kad planuojamai ūkinei veiklai poveikio aplinkai vertinimas yra privalomas, arba, kai planuojamos ūkinės veiklos įgyvendinimas gali daryti poveikį Europos ekologinio tinklo “Natura 2000” teritorijoms, o institucija, atsakinga už saugomų teritorijų apsaugos ir tvarkymo organizavimą, t.y. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos Ministerijos, nustato, kad šis poveikis gali būti reikšmingas [70].

Be strateginio pasekmių aplinkai vertinimo, planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo ir teritorijų planavimo procesų, yra ir poveikio teritorijai vertinimas, kurį reglamentuoja Direktyva 92/43/EEB. Joje teigiama, kad bet kokiems planams ir projektams, teisiogiai nesusijusiems arba nebūtiniems saugomos teritorijos tvarkymui, bet galintiems ją reikšmingai paveikti individualiai ar su kitais planais arba projektais, turi būti atliekamas jų galimo poveikio teritorijai vertinimas. Direktyvos 92/43/EEB nuostatos perkeltos ir įtvirtintos į Lietuvos aplinkos teisę Saugomų teritorijų įstatyme ir Vyriausybės 2004 m. kovo 15 d. nutarimu Nr. 276 " Dėl Bendrųjų buveinių ar paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatų patvirtinimo" [10]. Planai ir projektai turi būti įvertinti Poveikio aplinkai įvertinimo įstatymo, Teritorijų planavimo įstatymo ir Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka. Ataskaitų teikimo direktyva 91/692/3EEB standartizuoja ir racionalizuoja ataskaitų apie direktyvų oro ir vandens kokybės bei atliekų sektoriuose reikalavimų įgyvendinimą teikimo Europos Komisijai tvarką.

Teisinė bazė gamtos sektoriuje. Viena dalis gamtos apsaugą nustatančių normų yra skirta augalijos ir gyvūnijos rūšių apsaugai, kita dalis – teritorijų apsaugai. Pagrindiniai ES reikalavimai gamtos sektoriuje yra įtvirtinti Buveinių ir Paukščių direktyvas. Buveinių direktyva 92/43/EEB reglamentuoja Bendrijos svarbos narūralių buveinių bei Bendrijos svarbos rūšių apsaugą, padeda užtikrinti biologinę įvairovę, apsaugant natūralias buveines ir laukinę fauną bei florą Europos Sąjungos narių teritorijoje [24]. Laukinių paukščių direktyva 79/409/EEB reglamentuoja visų rūšių laukinių paukščių, natūraliai paplitusių valstybėse narėse, apsaugą, specialiųjų apsaugos teritorijų steigimą paukščių rūšių pakankamai įvairovei ir buveinėms išsaugoti, palaikyti ar atkurti [25].

Direktyva 79/409/EEB ir Direktyva 92/43/EEB taip pat yra skirtos teritorijų apsaugai. Jos reguliuoja teritorijų, kurios apibūdinamos kaip specialiai saugomos teritorijos, tvarkymą. Vienas pagrindinių šių direktyvų tikslų – sukurti vieningą specialų saugomų teritorijų ekologinį tinklą "Natura 2000". Direktyvoje 79/409/EEB yra išvardijamos visos ES teritorijoje gyvenančių paukščių rūšių buveinėms reikalingos specialiosios priemonės, ypač tinkama priemonė – saugomų teritorijų įsteigimas.

ES teisės aktų grupei, reglamentuojančiai tarptautinę prekybą retomis ir nykstančiomis laukinėmis augalų ir gyvūnų rūšimis, priklauso reglamentas Nr. 338/97 dėl laukinių floros ir faunos rūšių apsaugos reguliuojant jų prekybą ir reglamentas (EEB) Nr. 348/81 dėl banginių ir kitų banginių produktų importo taisyklių bei Ruonių rūšių jauniklių ir iš jų gautų produktų importo į šalis nares direktyva (83/12/EEB). Reglamentas Nr. 324/91 dėl spąstų naudojimo reglamentuoja spąstų naudojimą bei draudžia įvežti į Bendriją tam tikrų rūšių laukinių gyvūnų, kilusių šalyse, kur jie

gaudomi minėtais spąstais arba kitais tarptautinių humaniško gyvūnų gaudymo reikalavimų neatitinkančiais būdais, kailius, odas ir iš jų pagamintas prekes.

Zoologijos sodų licencijavimą ir inspektavimą reglamentuoja laukinių gyvūnų laikymo zoologijos soduose direktyva (1999/22/EB).

Su biologinės įvairovės apsauga susijusios šios pagrindinės tarptautinės konvencijos, kurios ratifikuotos ir Lietuvoje:

- Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija (Convention Concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage (UNESCO)), Paryžius, 1972 m. Lietuvoje ratifikuota 1992 m.
- Pelkių, turinčių tarptautinę reikšmę, ypač vandens ir paukščių pelkių apsaugai konvencija (Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterflow Habitat (Ramsar Convention)), Ramsaras, 1971m. 1993 m. ratifikuota Lietuvoje.
- Biologinės įvairovės konvencija (Convention on Biological Diversity), Rio de Janeiras, 1992 m. Lietuvoje ratifikuota 1995 m.
- Europos laukinės gamtos ir natūralių biotopų apsaugos konvencija (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitat (Bern Convention)), Bernas, 1979 m., kuri ratifikuota 1996 m. Lietuvoje.
- Baltijos jūros baseino, jūros aplinkos apsaugos konvencija (Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area (Helsinki Convention), (HELCOM)), Helsinkis, 1974 m. Lietuvoje ratifikuota 1997 m.
- Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių apsaugos konvencija (Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (Bonn Convention)), Bona, 1979 m. Lietuvoje - 2001 m.
- Konvencija dėl prieinamumo prie informacijos, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teisėsaugos institucijas aplinkos apsaugos klausimais (Orhuso konvencija) (Convention on Access to Information, Public Participation in Decision - Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention)) 2001 m.
- Sutartis dėl šikšnosparnių apsaugos Europoje (Londono) (Agreement on the Conservation of Bats in Europe (EUROBATS)) 2001 m.
- Europos kraštovaizdžio konvencija (European Landscape Convention), Florencija, 2000 m. Ratifikuota Lietuvoje 2002 m.

Europos Komisijos aplinkosaugos generalinis direktoratas yra pagrindinė ES institucija, formuojanti aplinkos apsaugos politiką. Šios institucijos pagrindinės užduotys yra teisės aktų projektų inicijavimas aplinkos apsaugos srityje, ES teisės aktų įgyvendinimo ES valstybėse narėse priežiūra, pažeidimų prevencija, skundų aplinkosaugos srityje nagrinėjimas bei pažeidimų procedūrų inicijavimas. Jos misija – išlaikyti ir gerinti gyvenimo kokybę užtikrinant aukštą gamtos išteklių apsaugos lygį; skatinti efektyvų išteklių naudojimą gamtoje; integruoti aplinkos apsaugos aspektus į kitas ES politikos sritis; skatinti ūkio plėtrą ES atsižvelgiant į dabartines ir ateities ekonomines, socialines ir aplinkosaugines reikmes; akcentuoti klimato kaitos svarbą ir biologinės įvairovės išsaugojimą tarptautiniu mastu.

ES aplinkosauginiai tikslai gamtos išsaugojimo srityje yra šie:

- išlaikyti ir stiprinti turimą aplinkos sveikumo, kraštovaizdžio, saugomų teritorijų ir biologinės įvairovės bei gamtinio karkaso palaikymo sistemą;
- gamtinėms ir kultūrinėms aplinkos vertybėms garantuoti efektyvią apsaugą ir racionalų naudojimą;
- užtikrinti tik ekologiškai pagrįstų projektų ir strateginių kraštotvarkos programų realizavimą;
- europinės svarbos saugomų teritorijų tinklo “Natura 2000” sukūrimo pabaigimas;
- esamų ir naujai steigiamų saugomų teritorijų pritaikymas visuomenės reikmėms;
- apsaugoti pelkines ir natūralių pievų ekosistemas;
- apsaugoti ir praturtinti antropogeninės aplinkos ekosistemas;
- palaikyti biotos rūšių ir buveinių įvairovę;
- tausoti miško išteklius, medžiojamosios faunos, žuvų išteklius ir juos atkurti.

2.2 Gamtos apsauga Lietuvoje

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, gamtos apsaugos padėtis buvo vertinama blogai: dėl valymo įrenginių trūkumo buvo didelis vandens užterštumas, dėl pramonės įmonių veiklos buvo užteršta atmosfera, ir t.t.

Įteisinus privačią nuosavybę, ūkinės veiklos laisvę, pereinant prie rinkos ekonomikos, buvo būtina petvarkyti ir aplinkos teisę. Naujos aplinkos teisės aktų sistemos pagrindu tapo 1992 m. sausio 21 d. Aplinkos apsaugos įsatymas [1], kuris pakeitė Gamtos apsaugos įstatymą.

Aplinkos apsaugos įstatymas įtvirtino prioritetines kryptis, kuriomis būtų formuojama aplinkos apsaugos politika ir aplinkos teisės sistema, valstybinio aplinkos apsaugos valdymo sistemą, piliečių ir visuomeninių organizacijų teises ir pareigas, gamtos išteklių naudojimo ir

apskaitos, ūkinės veiklos reguliavimo pagrindus, aplinkos būklės stebėjimo ir neigiamo poveikio aplinkai ribojimo sistemą, ekonominį aplinkos apsaugos mechanizmą, atsakomybės už aplinkos apsaugos pažeidimus principus, tarptautinį bendradarbiavimą aplinkos apsaugos srityje.

1996 m. gegužės 28 d. priimtas Aplinkos apsaugos įstatymo pakeitimo įsatymas, kuris nustatė, kad valstybinį aplinkos apsaugos valdymą Lietuvos Respublikoje vykdo Vyriausybė, Aplinkos apsaugos ministerija, kitos įgaliotos valstybės institucijos; aplinkos apsaugos valdymą savivaldybių teritorijose įstatymų nustatyta tvarka vykdo vietos savivaldos atitinkamos institucijos.

Aplinkos apsaugos įstatymas yra programinio pobūdžio teisės aktas, įtvirtinantis nacionalinės aplinkos apsaugos politikos ir aplinkos teisės sistemos pagrindus, valstybinio aplinkos apsaugos valdymo sistemą. 2005 m. kovo 24 d. Aplinkos apsaugos įstatymo 6 straipsnyje yra pateiktas nebaigtinis valstybės institucijų, įtrauktų į aplinkos apsaugos valdymą, sąrašas, todėl ne visų jų funkcijos įtvirtintos šiame įstatyme. Dėl tokios situacijos gali kilti atskirų valstybės institucijų kompetencijos santykio problema [70].

Pagrindinis aplinkos apsaugos sektoriaus plėtros strateginis tikslas Lietuvoje – sudaryti prielaidas darniai plėtrai išlaikant švarią ir sveiką aplinką, išsaugant biologinę ir kraštovaizdžio įvairovę, saugomas teritorijas, racionaliai naudojant gamtos išteklius, taip pat suderinant centrinių, savivaldos valdymo institucijų bei ūkio subjektų veiksmus atsižvelgiant į Europos Sąjungos reikalavimus pirmiausia reikšmingo poveikio arealuose.

Pagrindiniai tikslai kraštovaizdžio, biologinės įvairovės ir kultūros paveldo apsaugos srityje:

- plėtoti saugomų teritorijų sistemą;
- saugoti gamtinį kraštovaizdį ir kultūros paveldą stabdant jo nykimą, įgyvendinant kraštovaizdžio apsaugai svarbių teritorijų planavimo ir tvarkymo programas;
- tobulinti biologinės įvairovės apsaugos metodus;
- pritaikyti saugomas teritorijas lankymui, sudaryti sąlygas rekreacijos, pažintinio turizmo plėtrai;
- sustabdyti vaizdingiausių gamtinių vietovių užstatymą;
- stabdyti pakrantės juostos nykimą ir skatinti jos priežiūrą.

Valstybės politika grindžiama šiais esminiais principais:

- stabili raida, numatanti, kad vienodas dėmesys bus skiriamas ekonominei, socialinei ir ekologinei sritims, pripažįstant, jog visuomenė negali egzistuoti, jei degraduoja gamta;
- vengti neigiamų ekologinių pasekmių, kurias gali sukelti ūkinė veikla, įskaitant ir būsimąsias ekologines pasekmes;

- atsisakyti neigiamą įtaką gamtinėms sistemoms darančių ūkinių ir kitokių projektų, jeigu jų pasekmės aplinkai neprognozuojamos;
- atlyginti gyventojams ir gamtai žalą, padarytą dėl aplinkos apsaugos įstatymų ir norminių aktų pažeidimų;
- pasitelkti visuomenę, savivaldos institucijas, mokslo ir verslo atstovus rengiant, svarstant, priimant ir įgyvendinant sprendimus susijusius su aplinkos apsauga ir racionaliu gamtos išteklių naudojimu.

Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys gamtos apsaugą Lietuvoje yra Saugomų teritorijų įstatymas [7], Miškų įstatymas [5], Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymas [6], Laukinės gyvūnijos įstatymas [4], Laukinės augalijos įstatymas [3], Prekybos laukiniais gyvūnais taisyklės (1998 m.).

Aplinkos ministro įsakymai “Dėl paukščiams svarbių teritorijų atrankos kriterijų” (2001 m.) perkelia Buveinių bei Laukinių paukščių direktyvų nuostatas dėl Europos bendrijos svarbos bei specialių saugomų teritorijų parinkimo.

3. SAUGOMŲ TERITORIJŲ SISTEMA EUROPOJE IR LIETUVOJE

3.1. Saugomų teritorijų esamos padėties analizė

Šiuo metu pasaulyje saugomų teritorijų yra per 50 000, ir sudaro daugiau kaip 11 proc. Žemės paviršiaus ploto (1 lentelė). Pvz., vien Kenijoje yra apie 50 rezervatų ir nacionalinių parkų, Austrijoje, Danijoje, Vokietijoje saugomos teritorijos užima per 25 proc., Skandinavijos šalyse, Olandijoje, Italijoje apie 6-10 proc. šalies teritorijos ploto [66]. Daugumoje Europos valstybių didžiausius saugomų teritorijų plotus sudaro saugomi kraštovaizdžiai.

Kiekviena Europos ar pasaulio šalis kuria savo saugomų teritorijų sistemas. Pirma saugoma teritorija pasaulyje – Jeloustono (Yellowstone) nacionalinis parkas, kuris įkurtas JAV 1872 m. vulkaninėje plynaukštėje krioklių, geizerių, karštų vandens versmių, ežerų, miškų ir retųjų gyvūnų (bizonų, lokių, sniego avinų ir kt. gyvūnų) apsaugai. Kituose pasaulio kraštuose nacionaliniai parkai įsteigti: Australijoje – 1891 m., Naujojoje Zelandijoje – 1893 m., Švedijoje – 1909 m.

Pasaulio Gamtos Apsaugos Sąjunga 1994 m. Generalinėje Asamblėjoje patvirtino 6 saugomų teritorijų kategorijas (IUCN):

I – rezervatai. Jie steigiami ir tvarkomi mokslo poreikiams tenkinti ir laukinės gamtos apsaugai;

II – nacionaliniai parkai. Steigiami ir tvarkomi ekosistemų apsaugai ir rekreacijos plėtrai;

III – gamtos paminklai. Steigiami konkrečių gamtos elementų apsaugai ir tvarkymui;

IV – buveinių ir rūšių vietovės arba gamtiniai draustiniai, kurių rūšių išsaugojimui reikalingas gamtos tvarkymas;

V – saugomos kraštovaizdžio ar jūrų akvatorijos vietovės. Steigiamos kraštovaizdžio išsaugoti ir rekreacijai vystyti.

VI – tvarkomos gamtos išteklių vietovės. Jos steigiamos subalansuotam gamtos išteklių naudojimui ir apsaugai.

1 lentelė. Saugomos teritorijos Europoje ir pasaulyje

Saugomos teritorijos	**Europa**	**Pasaulis**
Bendras teritorijos plotas tūkst. ha	2301873	13328979
Saugomų teritorijų rūšys pagal IUCN kategorijas:		
Gamtos draustiniai, laukinės gamtos teritorijos ir Nacionaliniai parkai (I a, I b ir II kategorija)	36725	396205
Natūralūs paminklai, valdymo rūšių teritorijos ir jūros peizažai (III, IV ir V kategorijos)	100969	410517
Teritorijos, naudojamos objektų palaikymui (gerinimui) ir nesuklasifikuotos teritorijos (VI kategorija ir kitos)	53470	699714
Iš viso saugomų teritorijų (visos kategorijos):	191164	1506436
Jūros ir pajūrio saugomos teritorijos	38563	417970
Saugomų teritorijų dalis procentais bendrame žemės plote	8,4 %	11,3 %
Saugomų teritorijų skaičius	51690	98400
Teritorijų, kurių plotas > 100000 ha skaičius	337	2178
Teritorijų, kurių plotas >1 mln ha	23	252
Tarptautinės svarbos pelkynai:		
Objektų skaičius	730	1387
Bendras plotas tūkst. ha	18168	120242
Biosferos rezervatai:		
Rezervatų skaičius	150	408
Bendras plotas tūkst. ha	128034	439000

Pagal JT patvirtintą Aplinkos Apsaugos (UNEP) tarptautinę klasifikaciją, skiriamos šios saugomos teritorijos:

1. Rezervatai. Steigiami norint išsaugoti maksimaliai nepakeistą teritoriją ir joje vykstančius procesus, užtikrinti natūralų jos vystymąsi, mokslo, švietimo ir panašiais tikslais.

2. Nacionaliniai parkai. Skirti išsaugoti reikšmingus gamtinius ir gamtinius-kultūrinius arealus gamtinio kompensavimo, mokslo, švietimo, rekreacijos tikslais. Tai didelės teritorijos, su nepažeistais gyvosios gamtos ryšiais.

3. Gamtos paminklai. Steigiami norint išsaugoti gamtinio kraštovaizdžio objektus arba bruožus.

4. Saugomi kraštovaizdžiai ir jūrovaizdžiai - norint išsaugoti reikšmingus gamtinius kraštovaizdžius, derinant apsaugos režimą su ribota ūkine veikla, nepažeidžiant saugojamo kraštovaizdžio vertės.

5. Išteklių rezervatas. Skirti arealo gamtinių išteklių, ateities naudojimui, išsaugoti.

6. Antropologinis rezervatas. Steigiamas norint išsaugoti tradicinį gyvenimo būdą ir harmoningus tradicinius visuomeninius santykius su aplinka.

7. Daugiatikslio panaudojimo arealas. Užtikrina patvarų išteklių naudojimą, išlaiko teritorijos gamtinę - kultūrinę pusiausvyrą.

8. Biosferos rezervatas. Tai - tarptautinės reikšmės arealai, skirti išsaugoti rūšių bendrijų natūralią aplinką monitoringo ir mokslo tyrimo tikslais.

9. Pasaulinio paveldo objektai. Steigiami pasaulinės reikšmės gamtos ir kultūros objektų, įtrauktų į Pasaulinės Paveldo konvencijos sąrašus, išsaugojimui.

Pirmieji nacionaliniai parkai Europos teritorijoje – Sareko ir Stura Šefaleto, kurie buvo įsteigti *Švedijoje*. Švedijos saugomų teritorijų tinklą sudaro:

1. 28 Nacionaliniai parkai, 2005 m. gruodžio 31d. Švedijos Statistikos Departamento duomenimis, užėmė 699865 ha plotą (1 priedas). Pagrindinė Švedijos nacionalinių parkų idėja yra apsaugoti nacionalinės kultūros dalis, palikti jų savitumą ateinančioms kartoms. Remiantis Švedijos įstatymais, nacionaliniai parkai turi pristatyti biologinius tipus jų šalyje, unikalią ir gražią aplinką. Kita idėja - duoti žmonėms galimybę susipažinti iš arčiau tiek su miškais, tiek su gamtovaizdžiais. Aplinką sauganti agentūra, numato parkų tvarkymą ir naujų parkų steigimą. Bet sprendimą įkurti naują parką priima Parlamentas. Pirmi 9 parkai šalyje buvo įkurti 1909 metais, jie buvo ir pirmieji Europoje.

2. 2611 gamtiniai rezervatai, užimantys 4 043836 ha (2 priedas).

3. Švedijoje yra 143 gamtos priežiūros teritorijų (NVO) (3 priedas).

4. Gyvūnų apsaugos teritorijos užima 107506 ha plotą.

5. “Natura 2000” teritorijos, kurių Švedijoje yra daugiau kaip 4000.

Laplandijos teritorijoje, apimančioje Norvegijos, Švedijos, Suomijos, Rusijos dalis, esančias už poliarinio rato, yra du draustiniai: Lemenjoki – didžiausias Suomijos nacionalinis parkas ir Evre Anarjoka – Norvegijos nacionalinis parkas. Visa saugoma teritorija šiuose parkuose sudaro 4 tūkstančius kvadratinių kilometrų, tai viena iš didžiausių laukinės gamtos teritorijų Europoje.

Laplandijoje esantys Norvegijos, Švedijos, ir Suomijos nacionaliniai parkai savo veiklą organizuoja taip, kad gamtosaugos priemonės nepažeistų samių poreikių.

Suomijos saugomas teritorijas sudaro:

1. Nacionaliniai parkai, kurių yra 50. Nacionaliniai parkai apima unikalius Suomijos gamtos vaizdus, tokius kaip: slėnius, tarpeklius, rifus, upių slenksčius ir panašiai.
2. 19 griežtų gamtos draustinių.
3. 173 pelkių draustiniai.
4. 53 miškų augalų turtingosios saugomos teritorijos.
5. 92 senų miškų saugomos teritorijos.
6. 7 pilkųjų ruonių saugomos teritorijos.
7. "Natura 2000" teritorijos.

Bendras šios sistemos užimamas plotas yra 49000 km^2. Apytiksliai - 15 proc. Suomijos bendro paviršiaus ploto. Suomijos Aplinkos apsaugos ministerija šiai sistemai paruošė pasiūlymus 1998 metų vasarą, o 1998 metų rugpjūtį šalies taryba nusprendė dėl šių pasiūlymų turinio. Suomijos pasiūlymai apima 1457 vietoves, kurios sudaro 4,78 mln ha.

Didžiausi Europos laukinės gamtos plotai yra *Norvegijoje*. Svalbardo salyne, esančiame Barenco jūroje, yra trys Norvegijos nacionaliniai parkai, trys gamtos ir trys floristikos rezervatai, penkiolika paukščių buveinių.

Didžiojoje Britanijoje saugomų teritorijų sistema įteisinta 1949 metais. Šiuo metu saugomos teritorijos sudaro 15 proc. šalies ploto [77].

Didžiojoje Britanijoje saugomas teritorijas sudaro:

1. Nacionaliniai parkai, kurie kuriami gamtiniam ir kultūriniam kraštovaizdžiui išsaugoti, tvarkyti ir reguliuoti jų naudojimą. Specifiniai nacionaliniai parkai - tai istoriniai nacionaliniai parkai. Jie kuriami istorinių Didžiosios Britanijos valstybingumo centrų kultūriniams kompleksams bei jų gamtinei aplinkai išsaugoti.

2. Išskirtinio natūralaus grožio teritorijos (INGT) (Area of Outstanding Natural Beauty, AONB). Didžiojoje Britanijoje yra 40 INGT teritorijų, siekiama saugoti ir puosėlėti jų natūralų grožį ateities kartoms).

Didžiosios Britanijos nacionaliniai parkai šiek tiek skiriasi nuo kitose šalyse esančių parkų. Tai sudėtingi dariniai, į kurių sudėtį įeina ir griežtai saugomi rezervatai, vietovių įžymybės ir sodybos, žemės ūkio naudmenos, eksploatuojami miškai, kalnakasybiniai kasiniai. Visi Didžiosios Britanijos nacionaliniai parkai priklauso privatiems asmenims. Kadangi juose vyrauja ūkinės funkcijos, jie artimesni plotų, kurie saugomi visapusiškai juos naudojant, kategorijai. Didžiojoje

Britanijoje ir Airijoje yra keletas tūkstančių gamtos rezervatų. Tai ir didieji – Karngormas Škotijoje bei Pietų Velso nacionalinis parkas, ir visai mažos teritorijos, kurias valdo vietos administracija arba nevyriausybinės gamtosaugos organizacijos, tokios kaip Karališkoji paukščių apsaugos draugija. Didžiausias laukinės gamtos rezervatas Didžiojoje Britanijoje – Škotijos kalnai. Nacionaliniu gamtos rezervatu paskelbta beveik 260 kvadratinių kilometrų šios kalnuotos vietovės. Vieną iš Hebridų salų – Ramo salą UNESCO paskelbė biosferos draustiniu.

Šiaurinėje Europos dalyje esantiems laukinės gamtos rezervatams priklauso ir *Estijos* biosferos rezervatas – Vakarų Estijos archipelagas, kurio plotas – 15190 kvadratinių kilometrų, iš jų 4040 kv. km užima salos, o 11150 kv. km – jūra.

Vienas seniausių Centrinės Europos nacionalinių parkų – Beloviežo giria, kuri driekiasi Lenkijos ir Baltarusijos teritorija. Lenkijoje jis užima 54 kv. km plotą, Baltarusijos nacionalinis parkas - 880 kv. km. Parko ypatybė – reliktinis miškas, augantis beveik lygioje vietovėje. Didelė dalis Beloviežo girios nacionalinio parko ir šiandien yra griežtai saugoma teritorija.

Slovakijos ir Lenkijos siena driekiasi Tatrų kalnais. Dalis šios kalnų teritorijos – Aukštųjų Tatrų nacionalinis parkas. Šiame parke yra saugoma viena iš didžiausių Europoje urvų sistema.

Lenkijos Respublikoje saugomų teritorijų sistemą sudaro:

1. Nacionaliniai parkai – remiantis gamtos apsaugos įstatymo, išleisto 1991 metais 14 straipsniu, tai - saugomos teritorijos, kurios išsiskiria savo ypatingai natūraliomis socialinėmis vertybėmis ir užima ne mažiau kaip 1000 ha plotą, jose visa gamta ir kraštovaizdžio savybės yra griežtai saugomos. Daugeliui jų yra suteiktos tarptautinės reikšmės kategorijos. Daugiau kaip 20 proc. teritorijų ploto yra aukšto apsaugos lygio (4 priedas).

Parkai užima 314527 ha plotą, iš jo 83 proc. priklauso nacionaliniams parkams, o 15 proc. priklauso privatiems asmenims (5 priedas).

2. Gamtos draustiniai – tai teritorija, kuri yra apsupta natūraliomis ekosistemomis. Šių draustinių steigimo tikslas yra išsaugoti tam tikras gyvūnų ir augalų rūšis.

3. Landšaftiniai parkai – tai teritorijos, įkurtos siekiant išsaugoti jų natūralumą, istorinę bei kultūrinę vertę.

4. Kraštovaizdį išsaugančios teritorijos – tai teritorijos su landšaftiniams parkams būdingais bruožais, įskaitant ir ekologinių sistemų įvairovę. Šiose teritorijose siekiama išlaikyti natūralią ekologinę sistemą.

5. Individualiai saugomi objektai: gamtiniai paminklai (medžiai, uolienos, rieduliai); natūralių landšaftų kompleksai (natūralių landšaftų fragmentai saugomi estetiniais tikslais); ekologiniu požiūriu neužterštos teritorijos (ekosistemų fragmentai – vandens telkiniai, krūmynai,

durpynai, kopos ir kita); įvairių dokumentų pasirašymo vietos (vietos svarbios moksliniu ir istoriniu požiūriu).

Čekijoje išskirtos šios saugomų teritorijų kategorijos:

1. Nacionaliniai parkai.
2. Saugomo kraštovaizdžio teritorijos.
3. Nacionaliniai gamtiniai rezervai (rezervatai).
4. Gamtiniai rezervai (rezervatai).
5. Nacionaliniai gamtiniai paminklai.
6. Gamtiniai paminklai.

Pagrindinės *Austrijos* saugomos teritorijos yra šios:

1. Gamtos parkai. Austrijoje yra 37 gamtos parkai, kurių bendras plotas sudaro 305000 ha.

2. Nacionaliniai parkai. Šalyje yra 7 nacionaliniai parkai. Didžiausias jų - Hohe Tauern, užimantis 180000 ha plotą. Keturiems parkams suteikta IUCN II kategorija, likusiems – III.

3. UNESCO – biosferos rezervatai. Austrijoje yra 6 UNESCO - biosferos rezervatai.

Prancūzija išsiskiria didele gamtinių kraštovaizdžių įvairove. Šalies regioniniai parkai naudojami įvairiems tikslams: jie naudojami kaip gyventojų poilsio vietos, padeda saugoti gyvūnus ir augalus, vietoves ir kraštovaizdžius, kuriems kelia grėsmę stambios statybos ir nesureguliuotas žemės naudojimas.

Viena iš savybių, būdingų Europos saugomoms gamtos teritorijoms, - nedideli jų plotai, kurie išsiplečia tik tuomet, kai nacionaliniai parkai susijungia ties valstybių sienomis. Pavyzdžiui, tokioms teritorijoms priskiriami Vanuazo (Prancūzija) ir Gran Paradizo (Šiaurės vakarų Italija) saugomi parkai. Abiejų parkų teritorija sudaro vieną iš ilgiausiai besitęsiančių saugomų teritorijų Europos centre.

1991 m. Italijos vyriausybė įkūrė 13 nacionalinių parkų, o pastaruoju metu steigia naujus rezervatus. Suformuotas Europos Apeninų parkas – valstybinė struktūra, įsteigta regiono gamtosaugos veiklai koordinuoti [71].

Airijoje pagal Pasaulio Gamtos Apsaugos Sąjungos patvirtinas saugomų teritorijų kategorijas (IUCN), saugomos teritorijos užima 78000 ha plotą (6 priedas).

Saugomų gamtos teritorijų sistema Europoje formuojama tankiai apgyvendintame, beveik visiškai įsisavintame kraštovaizdyje, o tai lemia tokių teritorijų specifiką: chaotišką išsidėstymą, ne natūralias, o išvestines ar pusiau išvestines ekologines sistemas, nedidelius plotus.

Europos šalyse yra įsteigta mokslinių rezervatų ir griežtai saugomų rezervatų, nacionalinių parkų, gamtos paminklų, gamtinių valdomų rezervatų, saugomų kraštovaizdžių, žemių, kurios tausojamos įvairiai jas naudojant.

Gamtos saugumas Europos saugomose teritorijose gana nevienodas. Labiausiai lemia tai, kam priklauso saugoma teritorija (valstybei, privačiam asmeniui), ar toje teritorijoje yra miestų ir kaimų, kaip organizuotos ir įgyvendinamos aplinkos apsaugos priemonės.

Nors įvairių Europos ir pasaulio šalių saugomų teritorijų sistemos skiriasi, jos daug kuo ir panašios.

Tinkamai suderinus saugomų teritorijų apsaugą su ekonominiais, rekreaciniais, gyventojų ir žemės savininkų interesais gamtos vertybių apsauga taps kur kas efektyvesnė [65].

3.2 Saugomų teritorijų sistema Lietuvoje

Lietuvos saugomų teritorijų sistema pradėta kurti 1937 m., kai buvo įsteigtas Žuvinto rezervatas. Nuo 1960 m. pradėti kurti draustiniai. 1957 metais, kai buvo įkurtas Gamtos apsaugos komitetas, pradėti steigti gamtiniai draustiniai [32]. 1974 m. įsteigtas pirmasis nacionalinis parkas, t.y. Aukštaitijos nacionalinis parkas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę įsteigta daug saugomų teritorijų, ypač regioninių parkų.

LR saugomų teritorijų įstatyme [7] nustatytos 4 kategorijų saugomos teritorijos (7 priedas):

1. Išsaugančios (konservacinės) teritorijos. Jose saugoma kraštovaizdžio biologinė įvairovė, unikalūs arba tipiški gamtinio bei sukultūrinto kraštovaizdžio kompleksai ir objektai. Šiose teritorijose ūkinė bei rekreacinė veikla ribojama arba draudžiama. Šiai kategorijai priskiriami rezervatai, draustiniai bei pavieniai, pripažinti paminklais, gamtos ir kultūros objektai.

2. Apsaugančios (prezervacinės) teritorijos, kuriose, norint išvengti neigiamo poveikio saugomiems gamtos ir kultūros paveldo kompleksams ir objektams arba neigiamo antropogeninių objektų poveikio aplinkai, ribojama tam tikra ūkinė, rekreacinė ir kitokia veikla. Šiai kategorijai priskiriamos apsaugos zonos.

3. Gamtos išteklius atkuriančios (rekuperacinės) teritorijos, kuriose, norint, kad atsikurtų, pagausėtų bei būtų apsaugoti gamtos ištekliai, ribojama ir reguliuojama ūkinė, rekreacinė bei kitokia veikla. Šiai kategorijai priskiriami saugomi gamtos išteklių sklypai.

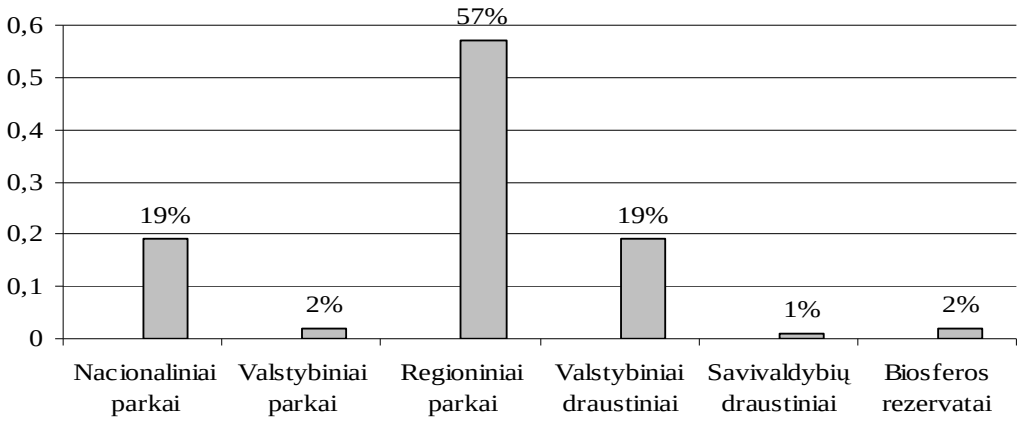
4. Kompleksinės paskirties (integracinės) saugomos teritorijos, kuriose sujungiamos išsaugančios, apsaugančios, rekreacinės ir ūkinės zonos pagal bendrą apsaugos, tvarkymo ir naudojimo programą. Šiai kategorijai priskiriami valstybiniai parkai (nacionaliniai ir regioniniai) bei biosferos monitoringo teritorijos (biosferos rezervatai ir biosferos poligonai).

Lietuvos saugomoms teritorijoms ar jų dalims gali būti suteikiamas Europos Bendrijos svarbos specialių saugomų teritorijų statusas [7]:

- buveinių apsaugai svarbios teritorijos, kuriose siekiama palaikyti ar atkurti natūralių buveinių tinkamą apsaugos būklę, prisidėti prie Europos ekologinio tinklo „Natura 2000“ sukūrimo;
- paukščių apsaugai svarbios teritorijos, kuriose siekiama išsaugoti natūralias paukščių rūšių buveines, laukinių paukščių rūšių populiacijas jų paplitimo arealuose, atkurti sunaikintus laukinių paukščių rūšių biotopus, išsaugoti migruojančių paukščių rūšių perėjimo, šėrimosi, mitybos, poilsio ir migracijų susitelkimo vietas.

Saugomų teritorijų tinklą Lietuvoje sudaro:

- 5 nacionaliniai parkai (4 gamtiniai, 1 istorinis) – Aukštaitijos, Žemaitijos, Dzūkijos, Kuršių nerijos, Trakų istorinis nacionalinis parkas. Jie sudaro 19 proc. saugomų teritorijų ploto (1 paveikslas).
- 5 valstybiniai rezervatai – Čepkelių, Kamanų, Viešvilės, Žuvinto gamtiniai rezervatai ir Kernavės kultūrinis rezervatas. Rezervatai sudaro 2 proc. saugomų teritorijų ploto.
- 30 regioninių parkų, kurie užima 57 proc. šalies saugomų teritorijų ploto.
- 372 draustiniai, iš jų valstybiniai draustiniai užima 19 proc. saugomų teritorijų ploto, ir savivaldybių draustiniai - 1 proc.
- 2 proc. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų ploto užima biosferos rezervatai.

1 pav. Lietuvos saugomų teritorijų ploto pasiskirstymas procentais pagal kategorijas

Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba paskelbė, kad 2006 m. sausio 1 d. duomenimis nacionalinis saugomų teritorijų tinklas Lietuvoje užėmė 992359 ha, tai sudarė 15,2 proc. šalies teritorijos. Lyginant su 2004 m., šių saugomų teritorijų plotas padidėjo apie 6 proc. 2005 m.

Lietuvos saugomų teritorijų sistemą (8 priedas) papildė 13 naujų biosferos poligonų ir 7 valstybiniai draustiniai, kurie įsteigti siekiant įteisinti paukščių apsaugai svarbias teritorijas [80].

Lietuvos saugomų teritorijų privalumai:

- įvairumas - steigiamos įvairių kategorijų ir rūšių saugomos teritorijos;
- reprezentatyvumas - reprezentuojama visa kraštovaizdžio ir biologinė įvairovė, būdingi ir unikalūs kompleksai;
- kompleksiškumas - saugomi tiek gamtiniai (negyvosios ir gyvosios gamtos), tiek ir kultūriniai kompleksai bei objektai;
- pakankamumas - steigiamos pakankamo dydžio saugomos teritorijos, galinčios užtikrinti vieną ar kitą kompleksų išsaugojimą;
- tolygumas - saugomos teritorijos pagal galimybes išdėstomos tolygiai šalies ar regiono teritorijoje;
- susietumas - atskiros grandys (saugomos teritorijos) sujungiamos geoekologiniais bei biomigraciniais ryšiais.

Valstybiniai gamtiniai rezervatai (Čepkelių, Kamanų ir Viešvilės), Žuvinto biosferos rezervatas ir Nemuno deltos regioninis parkas įrašyti į Ramsaro konvencijos tarptautinės svarbos pelkių sąrašą. Kuršių nerija ir Vilniaus senamiestis, Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas, Trakų istorinis nacionalinis parkas (pateikta paraiška) įrašyti į UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašą. Kuršių nerija, Nemuno deltos bei Pajūrio regioniniais parkais įtraukta į Baltijos jūros saugomų teritorijų sistemą įgyvendinant HELGOM‘o rekomendaciją Nr.15/5.

Įgyvendinus ES Paukščių ir Buveinių direktyvas Lietuvoje, saugomų teritorijų plotai turėtų užimti apie 1/5 šalies teritorijos.

2006 m. sausio 1 d. bendras Natura 2000 teritorijų plotas, įvertinant šių teritorijų persidengimą, buvo 784 700 ha, tai sudarė 12 % šalies ploto [80].

3.2.1 Rezervatai

Pirmasis rezervatas pasaulyje įsteigtas Danijoje 1805 m. – tai Gomelmoseno pelkių rezervatas. Vėliau rezervatai įsteigti JAV Arkanzaso (1832 m.) ir Fonteblo miško Prancūzijoje (1863 m).

Rezervatai tai saugomos teritorijos, skirtos išsaugoti bei tirti moksliniu požiūriu ypač vertingus gamtinius ar kultūrinius teritorinius kompleksus, užtikrinti natūralią gamtinių procesų eigą arba kultūros vertybių autentiškumo palaikymą, propaguoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinių kompleksų apsaugą.

Rezervatai skirstomi į [7]:

- gamtinius – vertingiausiems gamtos kraštovaizdžio kompleksams išsaugoti;
- kultūrinius – istoriškai vertingiausiems kultūros kraštovaizdžio kompleksams išsaugoti.

Gamtinių rezervatų apsaugos ir tvarkymo ypatumus nustato Saugomų teritorijų įstatymas, Vyriausybės patvirtinti gamtinių rezervatų nuostatai, kiti veiklos saugomose teritorijose reglamentavimo dokumentai.

Kultūrinių rezervatų (rezervatų-muziejų) apsaugos ir tvarkymo ypatumus nustato Saugomų teritorijų įstatymas, Vyriausybės patvirtinti kultūrinių rezervatų nuostatai, kiti veiklos saugomose teritorijose reglamentavimo dokumentai.

Pagal organizavimo formą rezervatai skirstomi į valstybinius (rezervatus valstybiniuose parkuose ir rezervatus biosferos monitoringo teritorijose) bei rezervatines apyrubes t.y. nedidelio ploto gamtinis arba kultūrinis rezervatas, kurio apsaugai ir priežiūrai nėra steigiama direkcija.

Didžiausias valstybinis gamtos rezervatas Lietuvoje – Žuvinto rezervatas (9 priedas).

Gamtinių sistemų stebėjimui, kontroliavimui, gamtinių sistemų pokyčių prognozavimui, biosferos naudojimo eksperimentams bei tyrimams, ekologino švietimo plėtojimui ir gamtinių kompleksų apsaugos garantavimui, steigiamos **biosferos stebėsenos teritorijos,** tai yra:

- biosferos rezervatai – steigiami įgyvendinti tarptautinę biosferos pokyčių stebėsenos (monitoringo) programą ir atlikti gamtosaugos eksperimentus reprezentaciniuose natūraliuose gamtinių zonų kompleksuose bei juos supančiose teritorijose;
- biosferos poligonai – steigiami vykdyti nacionalinę ir regioninę aplinkos stebėseną (monitoringą) ypatingą geoekologinę svarbą turinčiose teritorijose.

Biosferos rezervatų ir jų zonų ribų planuose išskiriamos šios funkcinio prioriteto zonos: konservacinio (gamtiniai rezervatai ir draustiniai) ir ekologinės apsaugos prioritetų, taip pat eksperimentų, ekosistemų atkūrimo ir šiai teritorijai būdingos ūkinės veiklos zonos. Biosferos poligonuose taip pat gali būti išskirtos įvairios funkcinės paskirties zonos. Biosferos rezervatų ir jų zonų ribų planus tvirtina Vyriausybė, biosferos poligonų – Vyriausybės įgaliota institucija [7].

3.2.2 Draustiniai

Draustinių paskirtis yra išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo kompleksus ar atskirus jų elementus, augalijos ir gyvūnijos rūšis, užtikrinti kraštovaizdžio įvairovę bei ekologinę pusiausvyrą, likti mokslų tyrimų ir pažintinės rekreacijos objektais.

Draustiniai skirstomi į gamtinius, kultūrinius, kompleksinius.

Gamtiniai draustiniai gali būti: geologiniai, geomorfologiniai, telmologiniai, hidrografiniai, pedologiniai, botaniniai, ornitologiniai, herpetologiniai, ichtiologiniai, entomologiniai, talasologiniai, zoologiniai, botaniniai – zoologiniai [7].

Lietuvos Respublikos valstybiniai draustiniai sudaro apie 19 proc. visų saugomų teritorijų ploto, savivaldybių draustiniai – 1 proc. Saugomų gamtinių kraštovaizdžio objektų yra 662, iš jų 386 – valstybiniai ir 276 savivaldybių kraštovaizdžio objektai (10 priedas).

Draustinių apsaugos ir tvarkymo ypatumus nustato Saugomų teritorijų įstatymas, Vyriausybės patvirtinti Draustinių nuostatai, kiti veiklos saugomose teritorijose reglamentavimo dokumentai.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006-01-19 nutarimu Nr. 56 „Dėl savivaldybių draustinių steigimo ir savivaldybių gamtos paveldo objektų skelbimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ patvirtintas savivaldybių draustinių steigimo ir savivaldybių gamtos paveldo objektų skelbimo tvarkos aprašas, kuriuo reikia vadovautis, steigiant savivaldybių draustinius [15].

Atskirų draustinių rūšių apsaugos ir naudojimo režimai skiriasi. Veiklos apribojimus draustinių teritorijose nustato Vyriausybės patvirtintos specialios žemės ir miško naudojimo sąlygos [16].

Pagal saugomų objektų ypatumus draustiniai skirstomi į gamtinius, kultūrinius, kompleksinius.

3.2.3 Valstybiniai parkai

Valstybiniams parkams priklauso nacionaliniai ir regioniniai parkai. Valstybinių parkų tvarkymo planuose (planavimo schemose) išskiriamos kraštovaizdžio tvarkymo zonos, kuriose reguliuojamas teritorijos naudojimas ir apsauga. Jos nustatomos pagal tipinius apsaugos reglamentus.

Valstybinių parkų apsaugos ir tvarkymo ypatumus nustato Saugomų teritorijų įstatymas, Vyriausybės patvirtinti nacionalinių ir regioninių parkų nuostatai, saugomų teritorijų nuostatai, saugomų teritorijų planavimo dokumentai, apsaugos sutartys bei kiti veiklos saugomose teritorijose reglamentavimo dokumentai [7;18].

Rengiant Valstybinių parkų tvarkymo planus, vadovaujamasi Saugomų teritorijų, Teritorijų planavimo, Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos ir kitais įstatymais, valstybinių parkų, biosferos rezervatų ir draustinių nuostatais, valstybinių parkų individualiais apsaugos reglamentais, kitais teisės aktais bei valstybinių parkų, biosferos rezervatų ir draustinių tvarkymo planų rengimo taisyklėmis.

Nacionaliniai parkai steigiami nacionalinės svarbos kraštovaizdžiams bei antropologinėms ekosistemoms, reprezentuojančioms etnokultūrinių sričių gamtinius bei kultūrinius savitumus, saugoti, tvarkyti ir jų naudojimui reguliuoti. Istoriniai nacionaliniai parkai steigiami istorinių centrų kultūriniams kompleksams bei jų gamtinei aplinkai išsaugoti.

Nacionalinių parkų teritorijos, atsižvelgiant į paskirtį ir apsaugos pobūdį, skirstomos į zonas: rezervatinę, draustinių, rekreacinę ir ūkinės veiklos. Nacionaliniai parkai sudaro 19% visų saugomų teritorijų ploto. Didžiausias parkas – Dzūkijos nacionalinis parkas (10 priedas, 2 lentelė).

Regioniniai parkai – tai saugomos teritorijos, įsteigtos gamtiniu, kultūriniu ir rekreaciniu požiūriais regioninės svarbos kraštovaizdžiui ir ekosistemoms saugoti, jų rekreaciniam bei ūkiniam naudojimui reglamentuoti [7].

Pirmoji saugoma teritorija, atitinkanti regioninio parko statusą, buvo paskelbta 1984 metais, tai buvo valstybinis Pavilnių gamtos parkas.

Regioniniai parkai steigiami vaizdingose vietose, prie upių ir upelių slėnių, ežerų, į juos dažnai įeina miškai. Lietuvos saugomų teritorijų bendrame plote regioniniai parkai užima didžiausią dalį – 57 % (1 paveikslas).

Visi Regioniniai parkai yra suskirstyti į 5 kategorijas: upių slėnių parkai, ežerų duburių parkai, ežeringų girių parkai, sudėtingų kraštovaizdžio kompleksų parkai, unikalių kraštovaizdžio kompleksų parkai.

Kiekviena parko teritorija turi funkcines zonas: išsaugančiąją arba konservacinę (rezervatai ir draustiniai), apsauginę (rezervatų, paviršinių vandens telkinių ir kelių apsauginės zonos); rekreacinę (miško parkai, rekreacinės akvatorijos ir rekreacinių įstaigų teritorijos), ūkinę (miškų ūkio ir žemės ūkio zonos), gyvenamąją (tai pagrindinė gyvenvietė).

Pagal tarptautinę klasifikaciją skiriamasis nacionalinių ir regioninių parkų bruožas – ne teritorijos vertė, dydis ar priklausomybė, o gamtosauginės funkcijos prioritetas prieš rekreacinę, ekologinių uždavinių prioritetas prieš turizmo ir poilsio reikmes.

Daugelio šalių saugomų teritorijų steigimo praktikoje regioniniai parkai išbraukiami iš gamtosauginių teritorijų sistemos ir priskiriami saugotinų rekreacinių teritorijų klasei. Tai nemažai pasitarnauja rekreacijai ir padeda išvengti turizmo nacionaliniuose parkuose. Regioniniai parkai nuo nacionalinių parkų skiriasi ir paprastesne struktūra. Jiems nebūdinga absoliučios apsaugos, t.y. rezervatinė, būtina nacionalinių parkų struktūroje. Todėl ir jų reikšmė ne nacionalinė, o regioninė.

Lietuvoje regioninių parkų sistema tampriai susijusi su nacionalinių parkų sistema. Net pati regioninių parkų idėja buvo plėtojama kartu su nacionalinių parkų sistemos projektavimu. Panašūs jų steigimo tikslai ir kraštotvarkinė struktūra.

Pagal Saugomų teritorijų įstatymą, tiek nacionalinių parkų, tiek ir regioninių parkų paskirtis vienoda, šiek tiek skiriasi tik valdymo ir veiklos organizavimo formos. Regioniniai parkai daugiausia įsteigti buvusių istorinių – landšaftinių draustinių vietose ir iš esmės tarnauja gamtosaugos interesams, kaip ir buvusieji.

Taigi, mūsų Respublikoje regioniniai parkai tapo ne rekreacinio ūkio, o gamtosauginės sistemos dalimi. Jie saugo tuos pačius kraštovaizdžio elementus, dubliuoja nacionalinių parkų funkcijas ir režimą. Regioninių parkų teritorijose ūkinio bei rekreacinio naudojimo draudimas, ribojimas ar pritaikymas prie apsaugos tikslų paliečia didelius naudmenų plotus ir nemažos respublikos dalies gyventojų interesus. Tačiau regioninių parkų plotas, skaičius, apsaugos ir naudojimo režimas nėra pagrįstas nei kraštovaizdžio vertybių rangais, nei krašto ekonominių išgalių ir ūkio plėtojimo požiūriais. Daugelis regioninių parkų teritorijų net prasilenkia su kultūros vertybių sankaupos arealais. O kultūros vertybės yra bene vertingiausias krašto kultūros pažinimo objektas ir turizmo plėtojimo resursas.

Tarp nacionalinių ir regioninių parkų turėtų būti aiški skiriamoji riba, nustatanti paskirtį, naudojimo funkciją, apsaugos rėžimą. Regioniniai parkai turėtų būti priskirti rekreacinio ūkio saugotinoms teritorijoms, skirtoms išsaugoti krašto tradicijas ir gamtos bei kultūros vertybes pažintinės rekreacijos ir poilsio interesų labui [33; 63].

Regioninio parko žemė valdoma ir naudojama Lietuvos Respublikos žemės įstatymo, kitų įstatymų ir teisės aktų nustatyta tvarka. Regioninio parko teritorijoje galioja Specialiosios žemės ir miško naudojimo sąlygos [16].

3.2.4 Saugomi gamtos ir kultūros paveldo objektai

Paveldo objektai – atskiri arba tankias grupes sudarantys gamtos ir kultūros paveldo objektai – kraštovaizdžio elementai, kuriems dėl jų vertės teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo režimas. Jie skirti gamtos ir kultūros paveldo objektų, kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimui, mokslinių tyrimų ir pažintinio turizmo sąlygų sudarymui bei gamtos ir kultūros paveldo objektų propagavimui.

Paveldo objektų apsaugos ir tvarkymo ypatumus nustato Saugomų teritorijų įstatymas, Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, paveldo objektų nuostatai, nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos reglamentai, kiti veiklą saugomose teritorijose reglamentuojantys dokumentai.

Gamtos paveldo objektai yra: geologiniai, geomorfologiniai, hidrogeologiniai, hidrografiniai, botaniniai, zoologiniai. Lietuvoje saugomi 117 geologinių, 196 botaniniai, 29 geomorfologiniai, 13 hidrografinių ir 30 hidrogeologinių valstybės saugomų kraštovaizdžio objektai [66].

Saugomi kultūros paveldo objektai (nekilnojamosios kultūros vertybės) yra: archeologiniai, mitologiniai/istoriniai/memorialiniai, architektūriniai/inžineriniai, dailės.

Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo konvencijos nustatyta tvarka vertingiausioms Lietuvos teritorijoms gali būti suteikiamas išskirtinės pasaulio paveldo vietovės statusas.

Gamtinio pobūdžio saugomas ir kitas ekologiškai svarbias teritorijas, užtikrinančias kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą, į krašto tvarkymą subalansuojančią bendrą sistemą jungia gamtinis karkasas.

4. BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMAS IR "NATURA 2000" TERITORIJOS

4.1 Biologinės įvairovės išsaugojimas

JT Generalinio sekretoriaus Tūkstantmečio ekosistemų įvertinime [78] pabrėžiama, kad pasaulyje ir Europos Sąjungos šalyse dauguma ekosistemų funkcijų nyksta. Šiame įvertinime nurodoma problema, tai – natūralių Žemės turtų eikvojimas ir grėsmė, kad ekosistemos negalės aprūpinti ateities kartų. Norint išspręsti šią problemą, reikia keisti politiką ir praktiką.

ES prisiėmė svarbius įsipareigojimus: 2001m. birželio mėn. Europos Vadovų susitikime Geteborge ES valstybių ir vyriausybių vadovai susitarė iki 2010 m. sustabdyti biologinės įvairovės mažėjimą ir atkurti buveines ir natūralias sistemas Europos Sąjungoje.

Pagrindinės kylančios grėsmės biologinei įvairovei ir priemonės joms išvengti:

1. Per intensyvus žemės plotų naudojimas ir plėtra. Dėl pakitusio žemės naudojimo suskaldomos buveinės, jos išsigimsta ar išnyksta. Valstybės narės privalo geriau planuoti ir derinti žemės naudojimą ir socialinės raidos poreikius su biologinės įvairovės išsaugojimu.

2. Didėjantis klimato kaitos poveikis. Būtina imtis efektyvių veiksmų, mažinančių šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją.

ES biologinės įvairovės politikoje atsižvelgiama į tai, kad biologinė įvairovė ne visur vienoda ir kad tam tikroms buveinėms ar rūšims gresia didesnis pavojus nei kitoms. Todėl joje skiriamas ypatingas dėmesys "Natura 2000" kūrimui ir apsaugai. Aplinkai už "Natura 2000" tinklo ribų taikomi veiksmai yra numatyti specialioje gamtos politikoje, pvz., nykstančioms rūšims skirtos priemonės, "Natura 2000" teritorijų apjungimo priemonės, taip pat numatomas biologinės įvairovės mažėjimo problemų sprendimas žemės ūkio, žuvininkystės ir kitų sričių politikoje.

Pagrindas ES veiksmams svarbiausių buveinių ir rūšių apsaugos srityje yra Paukščių direktyva ir Buveinių direktyva [24;25]. Nors jos dar nevisiškai įgyvendintos visose valstybės narėse, tačiau padaryta didelė pažanga nustatant "Natura 2000" tinklo teritorijas. Tinklas šiuo metu apima 18 proc. ES 15 teritorijos. Jo plėtra į 10 naujų ES valstybių yra smarkiai pažengusi. Atskiroms rūšims skirti veiksmų planai atnešė naudos kai kurioms labiausiai nykstančioms ES rūšims [26].

Neišspręstos problemos:

- Neįgyvendinta "Natura 2000" tinklo plėtra į jūrų aplinką.
- Neigiamas socialinės raidos poveikis "Natura 2000" teritorijoms.
- Lėšų trūkumas veiksmingam teritorijų valdymui ir paramai.

Biologinės įvairovės išsaugojimas – vienas pagrindinių Tvaraus vystymosi strategijos ir Šeštojo aplinkosaugos veiksmų plano tikslų. Pažanga aplinkos politikoje duoda didelės naudos biologinei įvairovei. Taip pat plačiau naudojamos agrarinės aplinkosaugos priemonės, ekologinė žemdirbystė ir parama mažiau ūkininkauti palankioms vietovėms buvo naudingi ūkių žemių biologinei įvairovei.

Kaimo plėtros reglamente Nr. 1698/2005 numatyta didesnė parama "Natura 2000", paliekamos agrarinės aplinkosaugos priemonės ir išmokos vietovėms, kuriose yra kliūčių, nustatomos tam tikros paramos tausiam miškų valdymui priemonės. Tačiau visapusiška šių priemonių nauda priklausys nuo jų įgyvendinimo valstybėse narėse ir tam skirto biudžeto [26].

ES dalyvauja biologinės įvairovės tarptautiniame valdyme, įgyvendina kitus su biologine įvairove susijusius tarptautinius susitarimus. Komisija ir valstybės narės mano, kad reikia stiprinti Biologinės įvairovės konvencijos įgyvendinimą.

Valstybės narės yra svarbios biologinės įvairovės projektus finansuojančio Pasaulio aplinkos fondo rėmėjos. Tačiau skiriamos lėšos sudaro mažiau nei vieną šimtąją Bendrijos ir valstybių narių viso metinio pagalbos plėtrai biudžeto. Komisijos komunikate KOM (2005) 134 teigiama, kad ES turėtų didinti finansavimą biologinei įvairovei, sustiprinti priemones akcentuojančias biologinę įvairovę teikiant vystymosi paramą. Šis tikslas yra perkeltas į ES vystymosi politiką (Bendras Europos susitarimas dėl bendradarbiavimo vystymo srityje KOM (2005) 311) ir kaimynystės politiką (KOM (2003) 104; KOM (2004) 373).

Visuomenės dalyvavimas ir sąmoningumo didinimas – svarbi aplinkosaugos politikos dalis. Bendrijos institucijos, valstybės narės ir visuomenė įgyvendino daugelį iniciatyvų šioje srityje: priėmė direktyvas dėl Orhuso konvencijos, Countdown 2010 iniciatyvą.

Biologinės įvairovės išsaugojimo politikos ES tikslai ir priemonės:

1. Apsaugoti svarbiausias ES buveines ir rūšis. Būtina imtis svarbiausių ES buveinių ir rūšių apsaugojimo priemonių. Apsaugai reikia aktyvesnių valstybių narių įsipareigojimų siūlyti, skirti, saugoti ir veiksmingai valdyti "Natura 2000" teritorijas. Stiprinti tinklo darnumą, vidaus ryšius ir atsparumą.

2. Išsaugoti ir atkurti biologinę įvairovę ir ekosistemų funkcijas "Natura 2000" nepriklausančiose ES jūrų vietovėse. "Natura 2000" ir nykstančių rūšių išsaugojimas neturės ilgalaikių perspektyvų, jei ir kitose teritorijose nebus kuriama biologinei įvairovei palanki sausumos, gėlųjų vandenų ir jūrų aplinka.

3. Siekti, kad regioninė ir teritorinė plėtra labiau atitiktų biologinės įvairovės poreikius ES. Būtina sąlyga siekiant išvengti neigiamo regioninės ir teritorinės plėtros poveikio yra geresnis

planavimas valstybių narių, regionų ir vietos lygmenimis. Būtina sprendimų priėmimo procese kuo anksčiau atsižvelgti į biologinę įvairovę. Tam reikia užtikrinti, kad Bendrijos ir valstybių narių veikla būtų labiau suderinta ir papildytų viena kitą. Siekti, kad esamose ir naujose strategijose bei biudžete būtų tinkamai atsižvelgiama į biologinės įvairovės poreikius, kad sprendimų priėmimo procese būtų atsižvelgiama į aplinkos sąnaudas, labiau suderinti nacionalinius planus ir programas, užtikrinti, kad priimant sprendimus regionų ir vietos lygiu būtų atsižvelgiama į aukšto lygio įsipareigojimus biologinės įvairovės srityje.

4. Smarkiai sumažinti invazinių svetimų rūšių ir svetimų genotipų poveikį ES biologinei įvairovei.

5. Smarkiai sustiprinti tarptautinio valdymo biologinės įvairovės ir ekosistemų funkcijų srityje efektyvumą. Būtina, kad ES veiktų darniau, užtikrindama valdymo, prekybos, bendradarbiavimo socialinės raidos srityje veiksmų sąveiką. Valdymo srityje ES turėtų labiau siekti veiksmingai įgyvendinti Biologinės įvairovės konvenciją ir susitarimus. ES turėtų padidinti lėšas biologinei įvairovei ir pabrėžti jos aspektą įvairių sektorių ir geografinėse programose.

6. Teikiant ES išorinę pagalbą labiau remti biologinę įvairovę ir ekosistemų funkcijų išsaugojimą. Būtina tinkamai finansuoti "Natura 2000" tinklo ir jam nepriklausančių teritorijų biologinės įvairovės apsaugą. 2007 – 2013 m. finansinėse perspektyvose numatomos galimybės bendrai finansuoti biologinės įvairovės išsaugojimo priemones ir "Natura 2000" tinklą pagal Kaimo plėtros fondo [30], sanglaudos ir struktūrinių fondų, Life+ ir Septintosios pagrindų programas COM (2005) 119. Bendrija ir valstybės narės turi užtikrinti, kad pakankama Bendrijos ir valstybių narių nuosavų lėšų dalis būtų skirta veiksmų planui finansuoti, pirmiausia priemonėms, skirtoms "Natura 2000" tinklui gamtiniu požiūriu vertingoms ūkių žemėms, miškams ir t.t.

7. Smarkiai sumažinti tarptautinės prekybos poveikį pasaulio biologinei įvairovei ir ekosistemų funkcijoms.

8. Padėti biologinei įvairovei prisitaikyti prie klimato kaitos.

9. Sutvirtinti žinių apie biologinės įvairovės išsaugojimą ir naudojimąsi ja bazę ES ir pasaulyje. Reikia stiprinti Europos mokslinių tyrimų erdvę, svarbą tarptautiniu mastu, mokslinių tyrimų infrastruktūrą, mokslo ir politikos sąsajas.

4.2 "Natura 2000" teritorijų steigimas Europos Sąjungoje

Europos šalys įsteigė specialų saugomų teritorijų svarbių visos Europos gamtai Saugomų teritorijų tinklą – "Natura 2000", kuriuo rūpintis turi visos šalys narės, jis skirtas nykstančių senajame žemyne buveinių bei paukščių apsaugai.

“Natura 2000” – Europos Sąjungos saugomų teritorijų tinklas, skirtas apsaugoti konkrečiam gamtos objektui - buveinei, rūšiai, o ne pačiai teritorijai. Todėl tai nėra įprasta teritorija, kurioje viskas draudžiama, atvirkščiai, gali būti net skatinama ir remiama žmogaus veikla, kuri padeda išsaugoti vertybes. Pavyzdžiui, pievų buveinės be žmogaus veiklos dažniausiai neišlieka, dėl natūralių procesų jos užauga mišku, todėl tose vietose, kur yra nykstančios pievų buveinės bus skatinamas ganymas, šienavimas.

Suintensyvėjus žemės naudojimui visoje Europoje kilo grėsmė natūralioms buveinėms, sumažėjo daugelio rūšių populiacijų. Tai prasidėjo daugiau nei prieš 100 metų ir tęsiasi iki šiol. Šiuo metu akivaizdžiai pastebima, kad natūralių buveinių lieka vis mažiau. Anksčiau buvusios gausios gyvūnų populiacijos šiandien sparčiai nyksta, o kai kurioms rūšims grėsia visiškas išnykimas. Iš 10 000 ES esančių augalų rūšių, 3000 yra nykstančios, o 27 rūšims grėsia išnykimas.

Teisinis “Natura 2000” pagrindas yra dvi ES gamtos apsaugos direktyvos – Paukščių ir Buveinių [24; 25]. Šie teisiniai ES dokumentai yra susiję su natūralių buveinių, floros ir faunos apsauga, taip pat su jau minėtu Europos saugomų teritorijų tinklo sukūrimu. Remiantis Paukščių ir Buveinių direktyvomis, ES gamtos apsaugos politika užtikrina efektyvią unikalios biologinės įvairovės apsaugą visoje Europoje. Taip pat užtikrina, kad visos ES šalys turėtų tuos pačius teisinius įsipareigojimus saugant teritorijas, įtrauktas į “Natura 2000“ tinklą.

Į Buveinių direktyvą įtrauktos tos buveinės ir rūšys, kurios yra pripažįstamos nykstančiomis arba jautriomis visoje Europoje. Tačiau Šalių narių žinios apie jų paplitimą ir apsaugos būklę yra labai skirtingos. Todėl steigimo procese labai svarbu kiekvienai Bendrijai svarbią buveinę arba rūšį moksliškai įvertinti nacionaliniame lygmenyje. Remiantis šiuo įvertinimu, svarbios teritorijos gali būti identifikuotos ir įrašytos į nacionalinį sąrašą bei pateiktos Europos Komisijai. Teritorijos iš anksto atrenkamos pagal įprastus kriterijus: reprezentatyvumo laipsnį, buveinės ekologinę kokybę, nagrinėjamų rūšių populiacijų dydį ir tankį, rūšies izoliacijos laipsnį jos natūralaus paplitimo arealo atžvilgiu, užimtą plotą ir pan.

Buveinių direktyvos nuostatos apibrėžia, kad už “Natura 2000” teritorijų tvarkymą yra atsakingos pačios valstybės narės. Šias pareigas atlieka nacionalinės ar regioninės aplinkos apsaugos agentūros, o federacinėse valstybėse, pvz., Vokietijoje, atlieka regioninės valdžios institucijos.

Antras etapas – kartu su Europos Aplinkos agentūros Gamtos centru atliekamas Bendrijai svarbių teritorijų “Natura 2000” tinklo, identifikavimas. Atranką atlieka Europos Komisija, bendradarbiaudama su Šalimis narėmis ar Šalimis kandidatėmis.

Kiekviena nacionaliniame sąraše pasiūlyta teritorija įvertinama pagal jos santykinę vertę, migracinį kelią arba keliose valstybėse plytinčios teritorijos svarbą, bendrą plotą, įvairių

nagrinėjamų buveinių tipų arba rūšių koegzistavimą bei unikalų pobūdį biogeografiniame regione. Bendrijai svarbiomis teritorijomis vadinamos nacionaliniuose sąrašuose esančios teritorijos, kuriose yra prioritetinės buveinės arba rūšys.

Kai teritorija atrenkama, per šešerius metus Šalis narė privalo ją paskelbti Specialia saugoma teritorija. Saugomomis pirmiausia turi būti skelbiamos labiausiai nykstančios arba gamtos išsaugojimui svarbiausios teritorijos. Šį šešerių metų periodą Šalys narės privalo panaudoti laipsniškam priemonių, kurios reikalingos teritorijų apsaugai ir tvarkymui, įvedimui.

Paukščių direktyva taip pat numato saugomų teritorijų skelbimą. Šios teritorijos būtų skirtos labiausiai nykstančių bei migruojančių paukščių rūšių apsaugai. Ypač didelė svarba teikiama šlapžemių apsaugai. Visos teritorijos Specialiomis apsaugos teritorijomis yra skelbiamos vieno etapo metu. Jos tiesiogiai įjungiamos į "Natura 2000" tinklą.

Šiose teritorijose gali būti vykdoma bet kokia veikla, kuri nekenkia saugomoms gamtos vertybėmis. Kai kuriais atvejais visa saugomoje teritorijoje vykdoma veikla gali būti vykdoma toliau be jokių apribojimų. Saugomoje teritorijoje galima net papildoma veikla. Kai kuriais atvejais saugomose teritorijose vykdoma veikla gali būti apribojama ar net visai uždraudžiama.

"Natura 2000" apsauga parinktai teritorijai reiškia, kad Šalis narė yra įpareigota užtikrinti palankų apsaugos statusą tam tikrai buveinei ar rūšiai, kurios yra išvardintos Paukščių ir Buveinių direktyvų prieduose. Tai galioja ne tik "Natura 2000" teritorijai, bet ir jos apylinkėms. Yra numatytas lankstus teritorijos tvarkymas atsižvelgiant į kiekvieną specifinį atvejį, priklausantį nuo buveinės ar rūšies ypatybių. "Natura 2000" tinklo sukūrimas yra labai svarbi ir sudėtinga užduotis.

Įkurdama "Natura 2000" teritorijų tinklą ir atitinkamus jas jungiančius elementus, Europos Komisija rodo Europos Sąjungos patikimumą tarptautinių įsipareigojimų atžvilgiu. Gamtos apsaugos atžvilgiu, Buveinių ir Paukščių direktyvos yra pagrindinis Bendrijos įnašas išsaugant biologinę įvairovę pagal Rio De Ženeiro konvencijos (1992) arba ankstesnes, Berno arba Europos laukinių gyvūnų, augalų ir natūralių buveinių konvencijos (1979) nuostatas. Jos atitinka bendrus specifinių konvencijų principus, pavyzdžiui Ramsaro arba Šlapžemių konvencijos (1971), Bonos arba Migruojančių paukščių konvencijos (1979) ir specifinių regionų konvencijų (Helsinkio arba Baltijos jūros konvencijos (1974), Barselonos arba Vidužemio konvencijos (1976) bei Alpių apsaugos konvencijos (1991)).

Įvairiose ES šalyse Bendrijos svarbos teritorijų steigimas vyko šiek tiek skirtingai. Pavyzdžiui, Suomija į ES įstojo 1993 m., jos situacija yra panašesnė į Baltijos šalių. Po 1994 m. referendumo šalies Vyriausybė ėmėsi skubių pertvarkų, direktyvų reikalavimų perkėlimų į nacionalinius teisės aktus. Pildant "Natura 2000" reikalavimus buvo pakeista ar papildyta 13 teisinių

aktų. Gamtos apsaugos įstatymas, kuris yra pagrindinis “Natura 2000” teritorijų sistemos teisinis dokumentas, buvo visiškai pertvarkytas. 1998 m. buvo pateiktas svarstyti pirmas potencialių “Natura 2000” sąrašas. Pasiūlyta 450 vietovių, tačiau tik apie 50 proc. jų buvo įvertintos kaip Bendrijos svarbos teritorijos.

Danija sėkmingai įsteigė 111 paukščių apsaugai svarbių teritorijų, tai sudaro 6 proc. sausumos ir 7 proc. vandenų ploto. Danija yra viena iš sėkmingiausiai Paukščių direktyvos reikalavimus įvykdžiusių šalių. Buveinių apsaugai svarbių teritorijų įsteigimas šioje šalyje vyko sudėtingiau. Iki 1994 m. buvo atrinktos 600 vietovės, kaip Bendrijos svarbos teritorijos. Po įvairių diskusijų su ekspertais, organizacijomis, ministerijų specialistais, paliktos tik 175 teritorijos. Po konsultacijų su Komisija nutarta parinkti dar 25 vietoves. Danija gerokai pakeitė Gamtos apsaugos įstatymą ir užtikrino realią vietovių apsaugą saugomose teritorijose.

4.2.1 Naujų saugomų teritorijų steigimas Lietuvoje

Saugomos teritorijos steigiamos siekiant išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus ir objektus, kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę, užtikrinti kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą, gamtos išteklių subalansuotą naudojimą ir atkūrimą, sudaryti sąlygas pažintiniam turizmui, moksliniams tyrimams ir aplinkos būklės stebėjimams, propaguoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus ir objektus. Saugomų teritorijų sistemą, saugomų teritorijų steigimo, tvarkymo ir apsaugos teisinius pagrindus nustato 1993 m. priimtas Saugomų teritorijų įstatymas [7].

Vadovaudamasi Europos kraštovaizdžio konvencija [27], Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarė, kad saugomų teritorijų sistema bus papildyta naujomis teritorijomis, bus derinami gamtos ir kultūros paveldo bei ekologinės apsaugos interesai. Saugomų teritorijų ploto didėjimas iki 15-18 procentų šalies teritorijos, gamtinio karkaso plėtra taps veiksminga krašto ekologinio stabilumo palaikymo priemone ir atsvara intensyvėjantiems urbanizacijos ir antropogenizacijos procesams.

Saugomoms Lietuvos teritorijoms ar jų dalims, svarbioms buveinių ar paukščių apsaugai, gali būti suteikiamos Europos Bendrijos svarbos specialių saugomų teritorijų statusas. Vertingiausioms Lietuvos teritorijoms gali būti suteiktas pasaulio paveldo vietovių statusai.

Saugomų teritorijų steigimo kriterijus nustato Vyriausybė arba jos įgaliota institucija.

Prieš steigiant rezervatus, valstybinius parkus, valstybinius draustinius ir biosferos stebėsenos (monitoringo) teritorijas, įvertinami visuomenės poreikiai, atliekamas ekonominis vertinimas, numatomos reikalingos nutraukti veiklos (jeigu tai būtina) kompensavimo, žemės išpirkimo, pažeistų teritorijų atkūrimo išlaidos bei saugomos teritorijos steigimo ir išlaikymo finansavimo šaltiniai. Jei apsaugos negali užtikrinti teisės aktai ar tipiniai reglamentai, steigiamo

rezervato, valstybinio parko, draustinio ir biosferos monitoringo teritorijos ribų plane gali būti nurodyti papildomi reglamentai, nustatantys galimas arba ribojamas (draudžiamas) veiklos rūšis, statinių tipus, aukštį bei medžiagas, užstatymo tankumą, linijas ar vietas. Vietovės saugomoms teritorijoms steigti gali būti rezervuojamos, paveldo objektų sąrašai sudaromi pagal parengtus teritorijų planavimo dokumentus (šalies, apskričių, savivaldybių bendruosius planus, saugomų teritorijų tinklų schemas ir kt.), taip pat remiantis mokslinių tyrimų nustatytais gamtinių ir kultūrinių kompleksų bei objektų (vertybių) vertės požymiais Vyriausybės nustatyta tvarka atlikus ekonominį vertinimą. Laikinais reglamentais jose gali būti apribojama arba uždraudžiama veikla, galinti sumenkinti nustatytus vertės požymius, kol bus išspręstas saugomų teritorijų įsteigimo ar paveldo objektų paskelbimo klausimas.

Apie saugomų teritorijų steigimą ir su tuo susijusius veiklos apribojimus žemės savininkai, valdytojai ir naudotojai Teritorijų planavimo įstatyme nustatyta teritorijų planavimo dokumentų derinimo ir svarstymo su visuomene tvarka informuojami rengiant šių teritorijų ribų planus. Saugomų teritorijų ribų planų rengimo tvarką pagal Teritorijų planavimo įstatymą nustato Vyriausybės įgaliota institucija [9].

Svarbi prevencinė priemonė gamtinių išteklių ir kraštovaizdžio apsaugos srityje yra aplinkosauginės teritorijų planavimo sistemos stiprinimas bei aplinkosaugos reikalavimų vertinimas, numatant aplinkosaugines priemones rengiant bendruosius bei detalius teritorijų planavimo dokumentus. Saugomos teritorijos tvarkomos ir veikla jose plėtojama pagal bendrojo ir specialiojo teritorijų planavimo bei strateginio planavimo dokumentus ir jais nustatomus reglamentus, parengtus vadovaujantis Teritorijų planavimo bei Statybos įstatymų nuostatomis. Specialiesiems aplinkosauginio planavimo dokumentams priskiriamos saugomų teritorijų planavimo, gamtinio karkaso, gamtinių išteklių naudojimo ir apsaugos bei kitos schemos, taip pat regioninės aplinkosaugos programos. Aplinkosaugos priemonės numatytos bendruosiuose planuose, kuriamos specialiojo planavimo dokumentuose — miškotvarkos, žemėtvarkos, vandentvarkos, rekreacinio naudojimo, urbanistinės plėtros, infrastruktūros objektų išdėstymo bei plėtojimo ir, žinoma, aplinkosaugos planuose, formuojančiuose ir reguliuojančiuose įvairios paskirties žemės naudmenų bei infrastruktūros plėtros strategijas ir tvarkymo programas. Rengiami šie saugomų teritorijų strateginio planavimo dokumentai: gamtotvarkos ir paveldotvarkos planai, įvairios tikslinės programos, veiksmų planai, biosferos rezervatų ir poligonų stebėsenos (monitoringo) programos. Saugomų teritorijų strateginius gamtotvarkos ar paveldotvarkos planus gali rengti Vyriausybės įgaliotos institucijos, valstybinių rezervatų, valstybinių parkų, biosferos rezervatų direkcijos, nevalstybinės bei kitos organizacijos, turinčios saugomų teritorijų planavimo ir tvarkymo patirties.

Ypatingą vietą Aplinkos apsaugos veiksmų įgyvendinimo programoje užima aplinkos monitoringo sistema. Aplinkos būklės stebėjimų, jos kitimo tendencijų įvertinimo ir prognozės pagalba gaunama integruota informacija padeda spręsti operatyvius uždavinius ir planuoti ilgalaikius veiksmus aplinkos apsaugos srityje. Aplinkos kokybės bei emisijų monitoringą reglamentuoja Lietuvos Valstybinė Monitoringo programa, įsigaliojusi 2004 sausio 1 d. bei LR Aplinkos monitoringo įstatymas [2; 19].

Galutinį sprendimą dėl saugomų teritorijų įsteigimo priima:

- Seimas – steigiant valstybinius rezervatus ir valstybinius parkus;
- Vyriausybė – steigiant valstybinius draustinius, biosferos monitoringo teritorijas, rezervacines apyrubes, saugomų gamtos išteklių sklypus bei skelbiant gamtos paminklus;
- Aplinkos ministerija – skelbiant saugomus gamtinius kraštovaizdžio objektus;
- Savivaldybių tarybos – steigiant savivaldybės saugomas teritorijas, kraštovaizdžio objektus, nustatant vietinės reikšmės apsaugos zonas.

Įsteigtos saugomos teritorijos yra žymimos kadastro žemėlapiuose, teritorijų planavimo dokumentuose ir vietovėse.

Informacija apie kiekvieną Europos Bendrijos svarbos teritoriją (teritorijos žemėlapis, jos pavadinimas, ribos, plotas ir kt.) teikiama Europos Komisijai Vyriausybės nustatyta tvarka.

4.2.2 Žemės naudojimas saugomose teritorijose

Rezervatų ir Kuršių nerijos nacionalinio parko žemė yra išimtinė valstybės nuosavybė. Kitose saugomose teritorijose žemės nuosavybė yra valstybinė ar privati. Rezervatams steigti žemė, Žemės įstatymo tvarka, gali būti paimama iš privačios žemės savininkų arba prieš terminą nutraukiama valstybinės žemės naudojimo teisė bei valstybinės žemės nuomos sutartis. Nuosavybės teisių į žemę, miškus ir vandens telkinius atkūrimo tvarką ir sąlygas saugomose teritorijose nustato Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas [8]. Žemė, miškai ir vandens telkiniai piliečiams grąžinami ribotam tiksliniam naudojimui. Pagrindinė tikslinė žemės naudojimo paskirtis saugomose teritorijose keičiama tik tuo atveju, jeigu tai neprieštarauja patvirtintiems saugomų teritorijų tvarkymo planų (planavimo schemų) sprendiniams ir reglamentams [7; 8].

Valstybei priklausanti žemė valstybiniuose parkuose neparduodama ir nenuomojama, o tik suteikiama tiksliniam naudojimui. Tuo norima išlaikyti valstybinę kontrolę ir garantiją, kad nebūtų keičiama žemės tikslinė paskirtis. Tą patį galima pasakyti ir apie žemės grąžinimą. Yra dar vienas

apribojimas – tai draudimas parduoti, įkeisti, nuomoti ar dovanoti žemę dalimis. Šia nuostata siekiama apsaugoti parkų teritoriją nuo nežabotų statybų, tradicinio gyvenamųjų vietų plano darkymo [75].

Iki 2001 m. pabaigos visuose valstybiniuose parkuose nuosavybė buvo grąžinama pagal tuos pačius principus, kaip ir likusioje šalies teritorijoje, įskaitant ir perkėlimą lygiaverčiais sklypais, nepaisant jų ekologinės vertės ir rekreacinio naudojimo visuomenės poreikiams. Tik nuo 2002 m., pakeitus Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymą [8] vertingiausios ekologiniu, archeologiniu ir rekreaciniu požiūriu šalies teritorijos priskiriamos valstybės išperkamoms. Šių teritorijų ribų planus tvirtina Vyriausybė.

Šiuo metu ekologiniu, archeologiniu ir rekreaciniu požiūriu ypač vertingoms šalies teritorijoms, esančioms valstybiniuose parkuose ir draustiniose, yra priskirta per 500 teritorijų. Toks statusas ne tik padeda jas išsaugoti, bet ir užtikrina visiems Lietuvos gyventojams teisę naudotis rekreacinėmis teritorijomis, laisvai prieiti prie gamtos ir kultūros paveldo vertybių [81].

Biologinės įvairovės strategijoje sakoma, kad ūkininkavimas pagal biologinės įvairovės principus turi būti skatinamas ekonominėmis priemonėmis. Tam tikrose vietovėse, kurios yra nustatytos kaip ypač vertingos biologinės įvairovės požiūriu, gali būti siaurinama ar draudžiama bet kokia žemės ūkio veikla. Susiaurinus ar uždraudus tokią veiklą, žemės naudotojams turi būti mokamos kompensacijos [64]. Lietuvoje privatiems sklypams atitenka 40-60 % saugomų teritorijų. Daugelis sklypų savininkų neturi reikiamų žinių, kad galėtų tinkamai apsaugoti kraštovaizdį ir biologinę įvairovę.

Žemės ūkio veiklai taip pat įtakos turės *ES direktyvos dėl laukinių paukščių apsaugos ir ES direktyvos dėl gamtinių buveinių ir laukinės faunos ir floros apsaugos* įgyvendinimas [24; 25]. Šių direktyvų įgyvendinimo analizė yra atlikta projekto „Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos administracinių pajėgumų, strategijos, gamtos apsaugos sektoriaus įstatyminės teisinės bazės suderinimas su ES reikalavimais, ypač pabrėžiant ES paukščių (79/409/EEC) ir buveinių (92/43/EEC) direktyvose numatytų reikalavimų įgyvendinimą“ vykdymo metu. Nagrinėjant šias dvi direktyvas buvo konstatuota, kad žemės ūkio subjektai, plėtojantys savo veiklą paukščių ir buveinių apsaugai svarbiose teritorijose, turi įgyvendinti gamtotvarkos planus.

Saugomų teritorijų žemės ūkio veiklos analizė rodo, kad daugumoje saugomų teritorijų žemės ūkio veikla sukelia rimtas aplinkosaugines problemas. Žemės reformos metu saugomose teritorijose ūkininkaujantys savininkai dažnai didino žemės ūkio naudmenų plotus, naikindami natūralius barjerus, skiriančius upes nuo dirbamų laukų, keisdami pakrančių želdinius, ardami

salpines pievas, naikindami natūralius gamtinius barjerus, saugančius jautrius kraštovaizdžio elementus nuo žalingų gamtinių ir antropogeninių procesų.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė dar 1992 m. gegužės 12 d. nutarimu Nr. 343 patvirtino "Specialiąsias žemės ir miško naudojimo sąlygas" [16], kuriose išdėstyti draudimai ir apribojimai žemės naudotojams. Tačiau dalis žemės savininkų savo nuožiūra taiko intensyvią chemizuotą žemdirbystės sistemą, visiškai ignoruodami saugomos teritorijos specialiąsias žemės naudojimo sąlygas, teisindamiesi nežinojimu, rekomenduojamų priemonių sudėtingumu bei ekonominio suinteresuotumo nebuvimu [68].

Asmenys, gyvenantys saugomose teritorijose, gali verstis veikla, neprieštaraujančia saugomos teritorijos steigimo tikslams, turi teisę gauti finansinę ir kitokią paramą už gamtos ir kultūros paveldo teritorinių kompleksų ir objektų (vertybių) priežiūrą. Pirmumo teisę išsinuomoti bei įsigyti valstybinę žemę turi besiribojančių sklypų savininkai ir valdytojai. Valstybinių parkų ir valstybinių draustinių teritorijoje tarp privačių žemės sklypų įsiterpę žemės ūkio veiklai tinkami naudoti ne didesni kaip 5 ha žemės plotai privačion nuosavybėn parduodami tik gretimų žemės sklypų savininkams [7].

Steigiant ,,Natura 2000" saugomų teritorijų tinklą, kyla nemažai problemų dėl žemės ar miško nuosavybės teisių apribojimų, savivaldybių ir gamtosaugos interesų konflikto. Vadovaudamasi Saugomų teritorijų įstatymo 32 straipsnio 4 dalimi, 2004-12-03 Vyriausybė nutarimu Nr. 1578 patvirtino kompensacijų privataus miško savininkams ir valdytojams apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarkos aprašą [11]. Aprašas reglamentuoja kompensacijų apskaičiavimą ir išmokėjimą privataus miško savininkams ir valdytojams, kurių miško valdose įsteigiama nauja saugoma teritorija arba pakeičiamas esamos saugomos teritorijos statusas ir nustatyti veiklos apribojimai realiai sumažina gaunamą naudą arba uždraudžia anksčiau vykdytą veiklą.

Kompensuojama privačių miškų savininkams už tuos apribojimus, kurie iš tikrųjų sumažina jų gaunamą naudą, t.y. nekompensuojama už įvairias potencialias galimybes plėtoti veiklą, kurios šiuo metu jos nevykdo ir todėl nuostolių nesusidaro.

Kompensacijų apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarka patvirtinta 2004 metais, tačiau privataus miško savininkai ir valdytojai nustatyta tvarka paraiškas kompensacijoms gauti pradėjo teikti tik 2006 metais.

Įgyvendinant Kaimo plėtros 2004 – 2006 m. planą pagal priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais" žemės ūkio veiklos subjektai,

ūkininkaujantys tam tikrose Paukščių apsaugai svarbiose teritorijose, gali naudotis paramos schema pievų ir ganyklų šiose teritorijose tvarkymui.

2006 m. lapkričio 10 d išleistas LR Vyriausybės nutarimas "Dėl kompensacijų žemės savininkams ir valdytojams, kurių žemės valdose steigiama nauja saugoma teritorija, keičiamas esamos saugomos teritorijos statusas arba nustatyti veiklos apribojimai realiai sumažina gaunamą naudą arba uždraudžia anksčiau vykdytą veiklą, apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo". Kompensacinės išmokos pagal šį Aprašą mokamos žemės savininkams ir valdytojams už žemės ūkio naudmenas saugomose teritorijose, kuriose apribota ar uždrausta tokia veikla: pievas ar ganyklas paversti ariama žeme arba persėti jas kultūrinėmis žolėmis; įrengti sausinimo ar drėkinimo sistemas; naudoti trąšas, augalų apsaugos priemones ar kalkinti žemės ūkio naudmenas; apribotas vieno hektaro žemės plote ganomų gyvulių skaičius, nustatyti ganymo ar šienavimo terminai [12].

Saugomų teritorijų "Natura 2000" tinklui šiuo metu priklauso 13500 ha žemės ūkio paskirties žemės, kurioje nustatyti ūkininkavimo apribojimai.

Apie 309000 ha miškų miškininkystės ūkinė veikla ribojama, kad būtų užtikrinta rūšių įvairovė ar buveinių apsauga. 48000 ha privačių miškų nustatyti apribojimai įtakoja jų savininkų faktines įplaukas. Taigi, visas privačios žemės plotas, už kurį turėtų būti mokamos kompensacinės išmokos, yra 61500 ha. Iki 2008-2009 metų tikimasi, kad žemės ūkio paskirties žemė, už kurią bus mokomos kompensacinės išmokos, padidės 4 kartus, t.y. iki 54000 ha [67].

4.3 "Natura 2000" teritorijų būklė ir plėtra Lietuvoje

Iš visų rūšių, nurodytų direktyvoje 79/409/EEB dėl laukinių paukščių apsaugos, kurioms turi būti nustatytos specialios saugomos teritorijos, Lietuvoje randamos 55 rūšys. Maždaug 40 % iš anksto atrinktų buveinių ir teritorijų, svarbių paukščių apsaugai, į dabartinę saugomų teritorijų sistemą nepatenka. Todėl kuriant "Natura 2000" tinklą Lietuvos saugomų teritorijų sistema plečiama.

Įgyvendinant NATURA 2000 teritorijų tinklą Lietuvoje, siūloma įsteigti:

- 90 teritorijų svarbių paukščių apsaugai, pagal ES Paukščių direktyvą;
- 300 teritorijų svarbių buveinių apsaugai, pagal ES Buveinių direktyvą.

Šiuo metu "Natura 2000" teritorijos užima apie 790 tūkst. ha (apie 11,96 proc. šalies teritorijos), taip pat įsteigtos 77 Paukščių apsaugai svarbios teritorijos (PAST), kurių bendras plotas 542,4 tūkst. ha (8,3 proc. šalies teritorijos). Vyriausybei pateiktas nutarimo projektas dėl PAST sąrašo papildymo naujomis 4 teritorijomis. Įgyvendinant Buveinių direktyvą kol kas yra diegiamas tik vietovių, atitinkančių nustatytus gamtinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankai kriterijus ir

yra įrašytos į sąrašo, patvirtinto aplinkos ministro 2005 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. D1- 302 (BAST), derinimo su Europos Komisija etapas. Taigi, šiuo metu Lietuvoje yra 266 vietovės, atitinkančios BAST kriterijus [76].

Kuriant PAST tinklą, buvo įsteigtos naujos saugomos teritorijos: 3 atkuriamieji sklypai, 7 valstybiniai draustiniai, 26 biosferos poligonai.

PAST ir BAST kai kuriose teritorijose susilieja, tai sudaro 391623 ha, apie 32 proc. teritorijų. Jei teritorijos nesusilietų, užimtų 1 17269 tūkst. ha, tai sudarytų apie 17,94 proc. Lietuvos teritorijos.

„Natura 2000“ teritorijos yra išskirtos trejopo tvarkymo teritorijose, t.y.:

- Saugomose teritorijose, kurios turi savas direkcijas (38 Lietuvoje). „Natura 2000“ teritorijų jose yra 614,6 tūkst. ha, t.y. 78,1 proc.
- Saugomose teritorijose, kurios neturi direkcijų.
- Teritorijose, nepriklausančios jokioms saugomoms teritorijoms. „Natura 2000“ užima 172,4 ha plotą, t.y. 21,9 proc.

„Natura 2000“ teritorijose, įkurtose saugomose teritorijose be direkcijų, už apsaugos ir tvarkymo priemonių organizavimą tiesiogiai atsakinga Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba (VSTT), o darbus atlieka viešųjų pirkimų būdu parinkti rangovai. 2006 06 15 buvo patvirtintas VSTT įsakymas, kuriuo priskiriama administracijų, neturinčių PAST ir BAST apsaugos bei tvarkymo priemonių, organizavimą paskirstyti artimiausioms saugomų teritorijų direkcijoms.

Valstybės kontrolės duomenimis, Aplinkos ministerija ir Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba vėluoja atlikti „Natura 2000“ tinklo formavimo privalomus darbus. Dalis numatytų darbų buvo atlikti nekokybiškai arba nesilaikant nustatytos tvarkos. Kai kurioms teritorijoms nebuvo paskirtos už jų tvarkymą ir apsaugą atsakingos įstaigos. Aplinkos ministerija nustatytu laiku nepatvirtino nė vieno gamtotvarkos plano [76]. Už Paukščių ir Buveinių direktyvų nesilaikymą ES taiko sankcijas.

Norint įgyvendinti Buveinių direktyvos 92/43/EEC reikalavimus ir pasiekti Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje numatytą saugomų teritorijų plotą – 17 proc. šalies teritorijos – būtina ir toliau plėtoti ”Natura 2000” teritorijų ekologinį tinklą bei steigti buveinių apsaugai svarbias teritorijas.

5. SAUGOMŲ TERITORIJŲ VALDYMAS

5.1 Kai kurių ES šalių saugomų teritorijų esamos padėties ir jų valdymo analizė

Vokietijos Federacinės respublikos (VFR) plotas – 357 021 kvadratiniai kilometrai, ji įsikūrusi Europos centre.

Vokietijos valstybinio valdymo organai: Federacijos prezidentas, Bundesrat (parlamento aukštieji rūmai), Bundestag (parlamento žemieji rūmai), Federacinė vyriausybė, Federacinis teismas.

VFR suskirstyta į 16 federacinių žemių, t.y. Badenas – Viurtembergas, Bavarijos Respublika, Berlynas, Brandenburgas, Bremenas, Hamburgas, Hesenas, Maklenburgas - Aukštutinė Pomeranija, Žemutine Saksonija, Šiauries Reinas - Vestfalija, Reinaldas – Pfalcas, Saksonija – Anhaltas, Šlezvigas Holšteinas, Tiuringija, kurių kiekviena turi savo vyriausybę (Landesregierung), parlamentą (Landestag) ir įstatymų leidybą.

Vokietijos Federacijos vyriausybę sudaro Federacijos kancleris ir Federacijos ministrai. Federacijos kancleris vadovauja vyriausybei. Kiekvienas ministras savarankiškai ir savo atsakomybe valdo atitinkamą sritį, remdamasis Federacijos kanclerio nustatytomis direktyvomis.

Vokietijoje 1935 metais buvo priimtas Gamtos apsaugos įstatymas, kuris įtvirtino kraštovaizdžio apsaugos teoriją.

1971 m. parengta “Aplinkos programa”. Tais pačiais metais priimtas ir Gyvūnų apsaugos įstatymas.

1976 m. priimtas Gamtosaugos ir kraštovaizdžio apsaugos įstatymas, kuriame nustatyta, kad kiekviena federacinė žemė gali leisti savo žemių įstatymus ir potvarkius.

Susijungus Demokratinei ir Federalinei Vokietijoms, tuometinei Demokratinei Vokietijai reikėjo priimti VFR teisę [79]. Buvusių Vokietijos Demokratinės Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos saugomos gamtos teritorijos šiek tiek skirėsi: pirmoje buvo saugomi kraštovaizdžiai, kurie užėmė apie 14 proc. šalies ploto, antroje – gamtos parkai, kurie užėmė apie 20 proc. teritorijos.

VFR priimti šie pagrindiniai aplinkos apsaugos teisės aktai [62]:

- Federacinis gamtos apsaugos įstatymas, dar vadinamas Gamtos apsaugos ir kraštovaizdžio įstatymu, priimtas 2002 m. kovo 25 d [57]. Į šį įstatymą yra perkeltos visos su saugomomis teritorijomis susijusios Europos Sąjungos direktyvos. Jame taip pat išdėstyti gamtos ir kraštotvarkos tikslai, pagrindai, nustatyti valdžios organų veiklos uždaviniai, sąvokos. Įstatyme nustatyta saugomų teritorijų sistema, gyvūnų ir augalų rūšių išsaugojimo priemonės, kraštovaizdžio planavimas ir kt. Šis įstatymas paspartino aplinkos valdymo eigą Vokietijoje, sustiprino saugomų teritorijų pamatus,

nes iki tol jų būklė buvo suprastėjusi – trūko teritorijų apsaugos kontroliavimo, priežiūros bei monitoringo.

- Federacinis žemės apsaugos įstatymas, priimtas 1999 metais, jo tikslas – užtikrinti ilgalaikį žemės naudojimą. Su šiuo įstatymu siejami ir kiti įstatymai, pvz. Tręšimo įstatymas, Atliekų šalinimo bei Chemikalų įstatymai, Geriamo vandens potvarkiai, ir t. t.
- Federalinis miškų įstatymas.
- Gyvūnų apsaugos įstatymas.
- 16 federacinių žemių priimti gamtos apsaugos įstatymai.

Už aplinkos ir gamtos apsaugą Vokietijoje yra atsakingi:

- Federacinė aplinkos, gamtos ir reaktorių saugos ministerija;
- Federacinė gamtos apsaugos taryba;
- Mokslo institucijos.

Vokietijos saugomų teritorijų sistemą sudaro:

- Ypatingos reikšmės saugomos teritorijos: rezervatai, gamtos parkai, nacionaliniai parkai, biosferos rezervatai, kraštovaizdžio apsaugos teritorijos.
- Pavieniai kraštovaizdžio objektai: gamtos paminklai, išsaugotos kraštovaizdžio sudėtinės dalys.
- Rūšių ir bioįvairovės apsaugos teritorijos.
- Vandens telkinių ir krantų apsaugos teritorijos.
- “Natura 2000” teritorijos.

Pagal IUCN kategorijas, 2005 m. duomenimis, Vokietijos saugomos teritorijos užėmė daugiau kaip 111 tūkst. ha plotą, t.y. 29,3 proc. VFR ploto (6 priedas).

Šalyje yra įsteigti 95 gamtos parkai, kurie sujungti į fedeacinių žemių gamtos parkų sąjungą (11 priedas, 2 lentelė). Parkuose veiksmai yra vykdomi pagal Europarc reikalavimus. Būdingas Vokietijos gamtos parkų bruožas – smarkiai sukultūrintas kraštovaizdis, privati žemės nuosavybė. Pagrindinė parkų idėja – saugoti parkus juos naudojant. Gamtos apsauga ir turistų poreikiai turi sietis, kad abi pusės gautų ilgalaikės naudos.

Biosferos rezervatai užima 4,4 proc. VFR teritorijos, šiuo metu įsteigta 15 rezervatų [56].

Vokietijoje įsteigta 15 nacionalinių parkų, užimančių 962048 ha plotą, tai sudaro 2,6 proc. šalies ploto (11 priedas, 1 lentelė).

Vokietijoje už saugomų teritorijų atranką atsako minėtų federacinių žemių atsakingos institucijos. Federacinės žemės atrenka saugomas teritorijas pagal 92/43/EEB ir 79/409/EEB

direktyvas. Informacija apie atrinktas teritorijas perduodama Federacinei aplinkos, gamtos ir reaktorių saugos ministerijos komisijai.

Tarybos direktyva 92/43/EEB "Dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos Vokietijoje perkelta į Federacinio Gamtos apsaugos įstatymo 32 ir 38 straipsnius.

2005 metų Federalinės gamtos apsaugos tarnybos duomenimis, įsteigtos 4484 buveinių apsaugos teritorijos (11 priedas, 1 lentelė). Remiantis Šalies Gamtos apsaugos 24 a straipsiu ir Miškų įstatymo 30 straipsniu, įsteigtos "ypatingai saugomos buveinės".

Norint, kad būtų maksimaliai apsaugota aplinka Vokietijoje ir pasiekti aukšto lygio aplinkosauginiai tikslai, reikia:

- sutvirtinti tarptautinius ryšius;
- gerinti visuomeninius santykius;
- stiprinti vidaus vandenų ir laivybos valdymą;
- gerinti upių sistemų valdymą;
- imtis efektyvesnių priemonių potvynių padarytos žalos sutvarkymui ir jos išvengimui.

Kad Vokietijoje būtų pasiekti "Natura 2000" teritorijų įsteigimo tikslai ir šios teritorijos būtų išsaugotos, reikia:

- vykdyti direktyvų, reglamentų reikalavimus;
- plėsti saugomų teritorijų plotus;
- pakeisti saugomų teritorijų nuosavybės formą iš privačios į valstybinę;
- išspręsti konfliktus dėl ūkinės veiklos suvaržymo;
- sustabdyti gyvūnų ir augalų nykimą;
- stiprinti gamtos apsaugos pagrindus;
- įdiegti aplinkosauginį žemės naudojimą;
- įvesti teisingą kompensavimą už ekologinį ūkininkavimą;
- išpirkti saugomų teritorijų plotus iš privačių asmenų;
- pertvarkyti valstybinio miško naudotojų nuostatas;
- plėsti ekologinę miškininkystę;
- įdiegti rūšių ir biologinės įvairovės apsaugos programas ir projektus.

Airijos Respublika yra suskirstyta į 32 grafystes ir 4 provincijas. Šiaurės Airija priklauso Jungtinei Karalystei. Airijoje aptinkamos 28 rūšys žinduolių, daugiau kaip 400 paukščių, 3 varliagyvių, daugiau kaip 4000 augalų, virš 12000 vabzdžių rūšių. Airijos pakrančių jūrinės teritorijos yra tarptautinės svarbos jūros žinduolių apsaugai skirtos teritorijos. Tačiau daugiausiai

konfliktų tarp žmogaus ir gamtos kyla sausumoje. Airijoje sparčiai vystėsi žemės ūkis, augo ekonomika, buvo kertami miškai, tai paveikė šalies aplinką ir biologinę įvairovę. Airijos Vyriausybė susirūpino savo krašto gamtos išsaugojimu.

Pagrindinė gamtosaugos forma šalyje – saugomų teritorijų steigimas. Remiantis nacionaliniais įstatymais, saugomos teritorijos pradėtos steigti praeito amžiaus pabaigoje. Yra išskirtos šios pagrindinės Airijos saugomų teritorijų kategorijos:

- Gamtos draustiniai. Dauguma draustinių yra valstybės nuosavybė, nors kai kuriuos iš jų valdo privatūs savininkai ar organizacijos.
- Nacionaliniai parkai. Šiuo metu šalyje yra 6 nacionaliniai parkai, skirti gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimui. Už šiuos parkus atsakingi: Aplinkos, paveldo ir teritorijų ministerija, Aplinkos Departamentas, Nacionalinių parkų tarnyba bei Gyvūnijos ir augmenijos tarnyba. Airijoje nėra išleistų specialių įstatymų, kurie būtų susiję su nacionaliniais parkais. Tačiau artimiausiu metu ruošiamasi tai padaryti. Kol kas jie valdomi pagal Bourn Vincent Memorial Act 1932 ir State property Act 1954, Wildlife Act 1976,kuris buvo pakeistas 2000 metais – šis įstatymas padėjo svarbius pagrindus gamtos apsaugoje.
- Gyvūnijos ir augalijos prieglobosčio teritorijos skirtos saugotinoms rūšims ir jų buveinėms išsaugoti, kurių Airijoje yra 7. Jos steigiamos Aplinkos ministro įsakymu.
- Laukinių paukščių draustiniai. Jie skirti sudaryti sąlygas medžiojamų paukščių rūšims netrikdomai ilsėtis ir maitintis. Įsteigti 68 draustiniai, kuriuose draudžiama medžioti paukščius.

Kitos apsaugos formos, įteisintos nacionaliniame Gyvosios gamtos įstatyme, yra augalijos apsauga ir specialios gamtosaugos sutartys, kai žemės savininkai savanoriškai įsipareigoja įgyvendinti gamtotvarkos priemones, apsaugančias rūšis ir buveines. Už šių priemonių įgyvendinimą galima gauti išmokas, tačiau Aplinkos departamento ištekliai yra gana riboti.

Airijai priėmus tarptautinius gamtosauginius įsipareigojimus, iškilo būtinybė stiprinti gamtos apsaugą išplečiant saugomų teritorijų tinklą ir kategorijas. Be anksčiau minėtų saugomų teritorijų, skiriami trys pagrindiniai saugomų teritorijų tipai:

- gamtos paveldo teritorijos;
- paukščių apsaugai svarbios teritorijos;
- buveinių apsaugai svarbios teritorijos.

Gamtos paveldo teritorijos yra pagrindinė nacionalinė saugomų teritorijų forma. Dar 1995 m. buvo pasiūlyta įsteigti daugiau kaip 1100 šių teritorijų, tačiau tik 2000 m. pabaigoje, įstatymiškai

įteisintas šių teritorijų steigimas ir apsauga. Dauguma šių teritorijų persidengia su paukščių ar buveinių apsaugai svarbiomis teritorijomis. Šios teritorijos užima 113000 ha plotą.

Atrodytų, kad toks saugomų teritorijų tinklas turėtų būti puikus praktinės gamtosaugos pagrindas Airijoje. Deja, šalies aplinkosaugos politika apsiriboja minimumu – saugomų teritorijų steigimu, kuris susijęs beveik tik su draudimais, neplanuojant ir neatliekant jokių aktyviosios gamtotvarkos veiksmų. Nemažai draustinių bei kitų saugomų teritorijų jau neatitinka kriterijų, dėl kurių jos buvo įsteigtos, nes uždraudus ūkinę veiklą, jose pakito gamtinė aplinka, dėl ko ėmė nykti kai kurios rūšys.

Labiausiai saugomas teritorijas paveikė statybos. Valstybė pardavė kai kuriuos jai priklausančius draustinius fiziniams asmenims. Tik nacionaliniams parkams prieš kelis metus buvo parengti gamtotvarkos planai, tačiau visi jie yra labai panašūs ir neatspindi atskirų parkų gamtinių sąlygų ir jas atitinkančių gamtosaugos reikalavimų.

Dauguma naujai įsteigtų gamtos paveldo, paukščių apsaugai ir buveinių apsaugai svarbių teritorijų Airijoje priklauso privačiam sektoriui. Jų steigimo procedūra apima teritorijos identifikavimą ir kartografavimą, siūlomų saugomų teritorijų viešą paskelbimą ir žemės savininkų informavimą, savininkų ir žemės naudotojų apeliacijų svarstymą ir teritorijos įsteigimą. Tačiau konkretūs gamtotvarkos planai nerengiami ir valstybės institucijos nediegia aktyvių gamtotvarkos priemonių biologinei įvairovei pagausinti. Dažniausiai, paskelbus teritoriją kandidate į vieną šių kategorijų, ūkininkams nereikia keisti savo ūkininkavimo metodų. Tais atvejais, kai pokyčiai būtini, ūkininkai gali gauti kompensacijas. Aplinkos apsaugos departamentas dažniausiai rūpinasi, kad veikla saugomose teritorijose nepažeistų buveinių. Todėl visi žemės savininkai informuojami apie vadinamosios informuotinos veiklos rūšis jų valdose. Savininkas, prieš imdamasis tokios veiklos, apie tai turi raštu informuoti Aplinkos ministeriją, kuri turi per 3 mėn. pateikti atsakymą. Jeigu dėl kurių nors priežasčių per minėtą laikotarpį atsakymo iš ministerijos negaunama, tai reiškia, kad veiklai neprieštaraujama, o tokią veiklą vėliau yra sunku sustabdyti. Panašiai yra ir su leidimais planuojamai naujai veiklai saugomose teritorijose. Vyriausybė yra įsipareigojusi išmokėti atitinkamas kompensacijas žemės naudotojams ir savininkams, kurių valdos yra gamtos paveldo, paukščių apsaugai ir buveinių apsaugai svarbiose teritorijose. Tokios kompensacijos daugiausiai mokamos per agrarinės aplinkosaugos schemas ir su Departamentu suderinus ūkininkavimo planus. Jei ūkininkas nenori dalyvauti agrarinės aplinkosaugos schemose ir nori gauti kompensacijas, Aplinkos departamentas finansuoja ūkininkavimo plano rengimą. Žemės savininkai, kurie neūkininkauja, taip pat gali gauti kompensacijas, jei jų žemės yra saugomoje teritorijoje. Tokiu

atveju jie pateikia Aplinkos departamentui ekonominių nuostolių skaičiavimus ir pagrindimą. Ūkininkai nėra patenkinti kompensacijomis, nes jos nepadengia visų patiriamų nuostolių.

Airija susilaukia daugiausiai Europos Komisijos priekaištų dėl "Natura 2000" gamtosauginių reikalavimų ir tinkamo atskirų rūšių bei buveinių apsaugos statuso užtikrinimo.

Be visų gamtosaugos problemų ir riboto vyriausybės institucijų veiklumo, Airijoje yra puikus dalykas – apeliacijų procedūra. Prieštaravimai turi būti moksliškai pagrįsti - savininkai ar žemės naudotojai turi įrodyti, kad atitinkamų buveinių ar rūšių jų valdose ar atskiruose laukuose nėra, arba buveinių būklė neatitinka reikalavimo steigti saugomą teritoriją.

Airijos saugomų teritorijų valdymo stiprybės:

- Nacionalinis ir tarptautinis pripažinimas;
- Bendruomenių vienybė aplinkosaugos srityje;
- " Cleen& Green" tarptautinis pripažinimas;
- stiprūs žmogiškieji ištekliai;
- visuomenės aktyvumas;
- apeliacijų sistemos veikimas.

Airijos saugomų teritorijų valdymo silpnybės:

- nekonkretūs gamtotvarkos planai;
- ES reikalavimų nevykdymas;
- silpna materialinė bazė (kompensacijų mokėjime);
- nepakankamos žinios apie saugomų teritorijų valdymą kitose ES šalyse;
- techninių ekspertizių trūkumas;
- veiklos nekontroliavimas, pvz. statybos ir t.t.;
- žemas turizmo lygis.

Airijos saugomų teritorijų galimybės:

- palanki Vyriausybės politika;
- tarptautinė pagalba;
- bendradarbiavimas su universitetais, mokslininkais;
- dalyvavimas aplinkosauginėse programose;
- strateginio plano plėtojimas;
- saugomų teritorijų valdymui reikalingų lėšų didinimas;
- turizmo diegimas;
- ekoturizmo plėta.

Grėsmės Airijos saugomoms teritorijoms:

- gamtos tarša;
- nekontroliuojamo turizmo žala;
- faunos ir floros niokojimas;
- neaiški teisinė sistema;
- politiniai įsikyšimai (D. Britanijos);
- infrastruktūros plėtojimas;
- gaisrai;
- kt.

Belgijoje 1971 m. liepos 12 d. buvo išleistas Aplinkos apsaugos įstatymas, nustatantis skirtingus saugomų teritorijų tipus. Jis nustatė pagrindinius gamtos rezervatus (daugiausiai išsidėstė Valonijos regione), laukinės gamtos rezervatus, ir iki 1973 m. įstatymo nereglamentuotus miškų rezervatus, kurie apsaugo ekosistemas bei atlieka kitas gamtosaugos funkcijas.

Šio įstatymo vėlesni pataisymai nustato ir kitas svarbias teritorijas, pvz.: biologiškai svarbios teritorijos ir moksliniu požiūriu svarbios teritorijos, taip pat teritorijos, kurios nepriskiriamos rezervatams, jų įstatymas nereglamentuoja ir jos nėra teisiškai patvirtintos, tačiau atlieka ne mažiau reikšmingą gamtosauginę funkciją, tai – gamtos parkai.

Gamtos parkai į saugomų teritorijų sistemą buvo įtraukti tik 1985 m. birželio 16 d. dekretu. Didžiuliai plotai kaimo teritorijų buvo paskelbti aukštos biologinės ir geografinės vertės. Gamtos parkų paskirtis buvo suvienyti ekologinės apsaugos, ekonominius ir rekreacijos resursus. Tai yra saugoti gamtą, tačiau tuo pačiu metu vykdyti ir vystyti rekreaciją.

Gamtos apsaugos strategija, įskaitant saugomų teritorijų steigimą ir valdymą, sutampa su trimis teisėtais Belgijos regionais (Briuselio – sostinės regionas, Flandrija ir Valonija) ir su federacinės valdžios veiksmais dėl Šiaurės jūros.

Keturios skirtingos strategijos siekia išleisti teisės aktus gamtai apsaugoti. Belgijoje yra daug skirtingų rūšių saugomų teritorijų su skirtingais įkūrimo, valdymo ir atsakingumo kriterijais.

Kiekvienas Belgijos regionas turi savo išleistus specialius įstatymus, tvarką ir saugomų teritorijų steigimo procedūras. Taip pat yra rengiami regioniniai politiniai planai, kurie skirti biologinės įvairovės konservavimui.

Flandrija – “Flamandų ekologinis tinklas”, kuris yra plėtojamas ir siekia reprezentuoti vietovių, kuriose praktinis naudojimas yra orientuotas į konservavimą ir aukšto standarto gamtos plėtojimą.

Be specialaus “Natura 2000” apsaugos ir valdymo reguliavimo, yra ir “Įgyvendinimo aktas”, reguliuojantis gamtos rezervatų nustatymą ir surašantis kriterijus, paramai, kurią galima gauti pagal Flamandų bendruomenės ministerijos įgaliojimą, teritorijų planavimą, įgyvendinimą ir kontrolę.

Valonija – “Didžiosios biologinės vertės vietovių inventorizacijos” (SGIB) programa, siekianti aprūpinti mokslinėmis bazėmis rinktines saugomas vietoves. Tikslas – suteikti visoms SGIB teritorijoms saugomų teritorijų statusą.

Briuselio – sostinės regionas – apribota jo “žaliuoju ruožu”, regione saugomos žaliosios teritorijos, siekiama suklasifikuoti jas pagal biologinę vertę. ”Aukštos biologinės vertės” vietovės sudaro miesto ekologinio tinklo pagrindą.

Pagal IUCN kategorijas, saugomos teritorijos Belgijoje užima 105 tūkst. ha, tai sudaro 2,7 proc. šalies ploto (6priedas).

Belgijoje yra 97 valstybiniai gamtos rezervatai, 3 valstybiniai miškų rezervatai, 4 gamtos parkai.

Flandrijoje 2005 metų sausio 1 d. duomenimis buvo 917 gamtos ir miško rezervatų, užimančių 29, 66 ha plotą arba 2,2 proc. šio regiono ploto. Įsteigti 315 gamtos parkai.

Bendras Flamandijos gamtos ir miškų rezervatų plotas yra vis dar žemesnis už Europos vidurkį, ir žemesnis už numatytą tarptautinį lygmenį – 10 proc. šalies teritorijos rezervuoti gamtai.

Flamandų gamtos ir miškų rezervatų plotai palaipsniui didėja, tačiau daugiau kaip 34 proc. rezervatų teritorijų yra mažesnės nei 5 ha, ir tik 67 rezervatai yra didesni nei 100 ha.

Nuo 1987 m. gamtinių organizacijų vaidmuo įsigyjant nuosavybę žymiai sustiprėjo. Gamtinėms organizacijoms dabar priklauso 35 proc. daugiau rezervatų nei praeitais metais: jos valdo 59 proc. pripažintų gamtos rezervatų teritorijas (2003 m. – 54 proc.). Tačiau 37,9 proc. visų rezervatų yra nuomojami.

Briuselio regione yra 13 gamtos rezervatų ir 2 miško rezervatai, kurių tikslas – apsaugoti biologiškai svarbias rūšis. Regione miškai yra įtraukti į 5 gamtos rezervatų teritorijas. Briuselio regionas yra labai urbanizuotas, jame nėra specialios apsaugos zonų, kurios atitiktų Paukščių direktyvos sąlygas.

Išanalizavus Vokietijos, Airijos ir Belgijos saugomų teritorijų esamą padėtį ir valdymą, matyti, kad pagal Pasaulio Gamtos Apsaugos Sąjungos išskirtas saugomų teritorijų kategorijas, didžiausi saugomų teritorijų plotai yra Vokietijoje, užimantys 111, 5 tūkst. ha (29, 3 proc. VFR ploto). Mažiausiai saugomų teritorijų yra Airijoje, jos užima 78 tūkst. ha plotą (1, 1 proc. šalies ploto).

Valdymo srityje, ypatingai didelių problemų nekyla Vokietijoje bei Belgijoje.

Airijoje, nors ir steigiamos saugomos teritorijos pagal Paukščių ir Buveinių direktyvas, tačiau ji susilaukia daugiausiai Europos Komisijos priekaištų dėl gamtosauginių reikalavimų nevykdymo.

Kiekviena šalis yra skirtinga ir savita, skiriasi jų valdymo politika ir priemonės, gamtos saugumas Europos saugomose gamtos teritorijose taip pat yra gana nevienodas. Labiausiai lemia tai, kad skiriasi saugomų teritorijų nuosavybės formos (valstybinės, privačios ar priklauso organizacijoms), aplinkos apsaugos organizavimas ir įgyvendinamos gamtotvarkos priemonės.

5.2 Teisės aktai, reglamentuojantys saugomų teritorijų apsaugą

Saugomų teritorijų apsaugą ir gamtos išteklių naudojimą jose reglamentuoja Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas, kiti įstatymai ir teisės aktai. 2001 m. priimtas Saugomų teritorijų įstatymas nustato specialių saugomų teritorijų steigimo tvarką**,** tvarkymo ir apsaugos teisinius pagrindus, nustato visuomeninius santykius, susijusius su saugomomis teritorijomis, saugomų teritorijų sistemą.

Be 2.2 skyriuje paminėtų įstatymų, su saugomomis teritorijomis susiję ir šie įstatymai, nutarimai ir nuostatai:

Teritorijų planavimo įstatymas [9]; AM įsakymas “Dėl informacijos, reikalingos ataskaitų rengimui pagal 1992 m. gegužės 21 d. Tarybos direktyvos 92/43/EEB dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos ir 1979 m. balandžio 2 d. Tarybos direktyvos 79/409/EEB dėl laukinių paukščių apsaugos reikalavimus, surinkimo” [21]; nutarimas “Dėl Specialiųjų žemės ir miško naudojimo sąlygų patvirtinimo” [16]; “Dėl Bendrųjų buveinių ar paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatų patvirtinimo” (2004 m. Nr. 276) [24]; “Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų arba jų dalių, kuriose yra paukščių apsaugai svarbių teritorijų sąrašo patvirtinimo ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų ribų nustatymo” [13]; “Dėl Saugomų teritorijų tipinių apsaugos reglamentų patvirtinimo” [14]; “Dėl Kompensacijų privataus miško savininkams ir valdytojams, kurių valdose steigiama nauja saugoma teritorija, keičiamas esamos saugomos teritorijos statusas arba nustatyti veiklos apribojimai realiai sumažina gaunamą naudą arba uždraudžia anksčiau vykdytą veiklą, apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo” [11]; “Dėl kompensacijų žemės savininkams ir valdytojams, kurių žemės valdose steigiama nauja saugoma teritorija, keičiamas esamos saugomos teritorijos statusas arba nustatyti veiklos apribojimai realiai sumažina gaunamą naudą“ [12].

Lietuvos aplinkos teisei būdinga teisės aktų gausa ir dažna kaita daro jų praktinį taikymą sudėtingą. Aplinkos teisės įgyvendinimas priklauso nuo visuomenės, valstybės ir vietos savivaldos institucijų aplinkosauginio sąmoningumo ir pareigingumo.

Aplinkos apsaugos regionų departamentai, aplinkos apsaugos agentūros, Nacionalinių ir regioninių parkų administracijos yra atsakingos už teisės aktų nuostatų įgyvendinimą ir įgyvendinimo priežiūrą.

5.3 Su saugomų teritorijų valdymu susijusių institucijų pagrindinės funkcijos

Europos Sąjungos teisės aktai nustato reikalavimus valstybėms narėms, tačiau nenurodo, kokios institucijos valstybės viduje atsako už šių reikalavimų įgyvendinimą. Daugelyje direktyvų reikalaujama, kad nacionalinės vyriausybės nustatytų „kompetentingas institucijas“, kurios turėtų įgyvendinti visas arba dalį direktyvos nuostatų. Šios institucijos gali būti ministerijos, agentūros arba savivaldybės. Visais atvejais pažymėtina, kad Europos Komisija už įstatymų reikalavimų įgyvendinimą atsakingomis laiko nacionalines vyriausybes. Tad nacionalinės vyriausybės turi užtikrinti, kad tos institucijos, kurioms pavestas atitikties įgyvendinimas, būtų aprūpintos ištekliais, reikalingais įgyvendinant institucinių gebėjimų reikalavimus atitinkamuose sektoriuose ir laikomos atsakingomis už savo teisinių pareigų vykdymą.

Atskirose ES šalyse atsakomybė už ES aplinkos apsaugos sektoriaus direktyvų įgyvendinimą paskirstyta labai įvairiai, remiantis kiekvienos šalies nacionaliniais įstatymais. Vienose šalyse dauguma funkcijų atiduota vietos savivaldos institucijoms, kitose šalyse pagrindiniai aplinkos apsaugos ir kontrolės svertai palikti centrinės valdžios institucijoms.

Lietuvoje valdžia yra paskirstyta tarp Vyriausybės, apskričių ir savivaldybių.

Pagrindinis Lietuvos įstatymas, apibrėžiantis įvairaus lygmens institucijų atsakomybę aplinkos apsaugos srityje, yra Aplinkos apsaugos įstatymas [1]. Pagal šį įstatymą savivaldos institucijos savo teritorijoje gali nustatyti griežtesnius normatyvus nei valstybiniai normatyvai, prieš tai juos suderinusios su valstybės institucijomis; jos valdo, naudoja ir saugo joms priskirtus gamtos išteklius ir aplinkosaugos objektus, paskirsto pagal savivaldybėms nustatytus limitus gamtos išteklius, pagal kompetenciją nagrinėja ir derina planuojamos veiklos objektų projektus, formuoja savivaldybės gamtos apsaugos fondą ir disponuoja juo, tvirtina aplinkos apsaugos asignavimus. Kitaip sakant, valstybės valdymo institucijos nustato sąlygas ir kontroliuoja jų vykdymą, o savivaldybės įgyvendina konkrečias aplinkos apsaugos priemones savo teritorijose.

Lietuvoje veikia apie 930 valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų. Nors šalyje sukurtas ir tobulinamas viešojo administravimo reglamentavimas, daugiapakopė centrinio valdymo struktūra yra neoptimali, taip pat neoptimalus atsakomybės pasiskirstymas tarp centrinio, teritorinio ir vietos savivaldos lygių, kai kurios funkcijos dubliuojamos. Lietuvoje sukurta regioninės plėtros institucinė ir valdymo struktūra, bet reikia didinti šios struktūros efektyvumą, atsižvelgiant į naujas Lietuvos regioninės politikos iki 2013 m. strategijos kryptis ir poreikius.

Lietuvos Respublikos **Seimas**, formuodamas aplinkos apsaugos valstybės politiką:

- nustato pagrindines aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo politikos kryptis;
- tvirtina aplinkos apsaugos strategiją;
- tvirtina valstybės biudžeto asignavimus aplinkos apsaugos priemonėms finansuoti;
- ratifikuoja ir denonsuoja svarbiausias Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos bei gamtos išteklių naudojimo tarptautines sutartis.

Lietuvos Respublikos **Vyriausybė,** įgyvendindama aplinkos apsaugos valstybės politiką:

- Aplinkos ministerijos teikimu tvirtina aplinkos apsaugos strategijos veiksmų programą, valstybines gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos apsaugos programas bei schemas;
- Formuoja valstybės institucijų, įgyvendinančių aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo politiką, sistemą;
- Koordinuoja valstybės ir vietos savivaldos valdymo institucijų veiklą aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo srityje;
- Sudaro ir įgyvendina Lietuvos Respublikos tarpvalstybines sutartis aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo srityje.

Aplinkos ministerija, kaip viena iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės padalinių yra pagrindinė institucija, formuojanti šalies aplinkos apsaugos, miškų ūkio, gamtos išteklių naudojimo, geologijos ir hidrometeorologijos, teritorinio planavimo, statybos, gyventojų apsirūpinimo būstu, butų ir komunalinio ūkio paslaugų, valstybės ir savivaldybės turto efektyvaus naudojimo valstybės politiką ir koordinuojanti jos įgyvendinimą. Aplinkos ministerijos departamentai: Aplinkos kokybės departamentas, Aplinkos strategijos , ES paramos administravimo, Gamtos apsaugos departamentas, Komunalinio ūkio, Miškų, Statybos, Teisės ir personalo departamentai, Teritorijų palnavimo, urbanistikos ir architektūros departamentas, Visuomenės informavimo ir viešųjų ryšių, Bendrųjų reikalų departamentai.

Ministerija vykdo valstybinį aplinkos apsaugos valdymą ir gamtos išteklių naudojimo reguliavimą. Saugomų teritorijų valdymo srityje, ji:

- Teikia Lietuvos Respublikos Vyriausybei saugomų teritorijų steigimo projektus;
- Organizuoja saugomų teritorijų planavimo darbus;
- Reglamentuoja ir kontroliuoja veiklą saugomose teritorijose, organizuoja valstybinių rezervatų, nacionalinių ir regioninių parkų valdymą, organizuoja ir atlieka darbus, susijusius su retų bei nykstančių augalų, grybų ir gyvūnų išsaugojimu bei gausinimu, reglamentuoja augalų, gyvūnų

medžioklės ir žūklės trofėjų įvežimo, išvežimo, tranzito, tarptautinės prekybos retomis ir nykstančiomis augalų ir gyvūnų rūšimis, taip pat gyvūnų laikymo nelaisvėje tvarką;

- Organizuoja saugomų teritorijų, biologinės įvairovės bei kitų kadastrų sudarymą ir tvarkymą;
- Organizuoja ir koordinuoja kompleksinį aplinkos monitoringą;
- Pagal savo kompetenciją organizuoja ir koordinuoja mokslo tyrimus, susijusius su gamtos ištekliais ir jų naudojimu bei aplinkos apsauga;
- Rengia ataskaitas apie aplinkos būklę Lietuvos Respublikoje;
- Vykdo valstybinę aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo kontrolę, nustato valstybinės aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo kontrolės vykdymo tvarką.

Saugomų teritorijų įstatyme nurodyta, kad **saugomų teritorijų valstybinę kontrolę** reglamentuoja ir valstybinių saugomų teritorijų pareigūnų uždavinius bei funkcijas nustato Valstybinės saugomų teritorijų apsaugos kontrolės nuostatai (2004 m. sausio 27 d. patvirtinti aplinkos ministro isakymu Nr. D1–43). Valstybinės aplinkos apsaugos inspekcijos valdymo schema pateikta 12 priede.

Vyriausybės įgaliotos institucijos vykdo:

- saugomų teritorijų kontrolę;
- valstybinių rezervatų, valstybinių parkų ir biosferos rezervatų direkcijų veiklos užtikrinant nustatyto kraštovaizdžio apsaugos ir naudojimo režimo laikymąsi, kraštovaizdžio apsaugos ir tvarkymo, kitų tikslinių programų įgyvendinimą bei valstybinių saugomų teritorijų apsaugos ir naudojimo režimo valstybinę kontrolę;
- saugomų teritorijų žemės naudojimo ir žemės savininkų, valdytojų ir naudotojų veiklos, susijusios su teritorijų planavimo dokumentuose nustatytais apribojimais, kontrolę.

Fizinių ir juridinių asmenų ūkinės (taip pat statybinės ir rekreacinės) veiklos valstybiniuose parkuose ir jų buferinės apsaugos zonose kontrolę vykdo direkcijose dirbantys valstybės tarnautojai, kuriems suteiktas valstybinių saugomų teritorijų pareigūnų statusas. Be direkcijos darbuotojų, kontrolę saugomose teritorijose pagal kompetenciją vykdo valstybiniai aplinkos apsaugos inspektoriai, valstybiniai miškų pareigūnai, valstybiniai žemės tarnybų pareigūnai, teritorijų planavimo ir statybos priežiūros pareigūnai ir nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių apsaugos pareigūnai. Tiek dėl organizacinių, tiek dėl asmeninių vadovų nesutarimų ne visos direkcijos palaiko dalykiškus santykius su kitomis kontrolę organizuojančiomis institucijomis. Apsiribojant tik

žinybine kontrole, sunkiau pasiekti geresnių rezultatų, užsitęsia derinimo procedūros, neaiškus atsakomybės klausimas.

Aplinkos apsaugos agentūra prie Aplinkos Ministerijos, veikdama aplinkos kokybės tyrimų bei duomenų ir informacijos apie aplinkos būklę kaupimo, aplinkos kokybės vertinimo bei prognozės srityje kelia sau pagrindinį uždavinį – užtikrinti nepertraukiamą aplinkos kokybės ir gamtos išteklių stebėjimą bei vertinimą ir tokiu būdu aprūpinti patikima informacija valstybės institucijas ir visuomenę. Šis uždavinys realizuojamas, koordinuojant ir vykdant aplinkos oro, vandens ir dirvožemio kokybės stebėjimus bei organizuojant augmenijos, gyvūnijos, kompleksiško ekosistemų monitoringo vykdymą, užtikrinant oro kokybės, ankstyvojo perspėjimo, kompleksiško ekosistemų monitoringo stočių darbą, administruojant statistinių aplinkos duomenų, aplinkos monitoringo duomenų, teritorijų planavimo duomenų bazes ir pan.

Gamtos apsaugos departamentas yra Aplinkos ministerijos struktūrinis padalinys, pavaldus ministrui, viceministrui, ministerijos valstybės sekretoriui, ir atsakingas už biologinės įvairovės išsaugojimą, gamtos, žemės gelmių bei augalų nacionalinių genetinių išteklių naudojimo, atkūrimo bei apsaugos reguliavimą, pažeistų žemių rekultivavimą, genetiškai modifikuotų organizmų ar jų produktų saugaus naudojimo, saugomų teritorijų formavimo politiką ir strategiją, sprendžia kitus departamento kompetencijai priskirtus klausimus. Departamentą sudaro: Biologinės įvairovės skyrius; Gamtos išteklių skyrius; Genetiškai modifikuotų organizmų skyrius; Saugomų teritorijų strategijos skyrius.

Pagrindinis Departamento uždavinys - organizuoti ir koordinuoti biologinės įvairovės, gamtos išteklių apsaugos, genetiškai modifikuotų organizmų ar jų produktų naudojimo reguliavimo planą, kitų apsaugos programų ir priemonių rengimą, taip pat jas rengti bei numatyti jų taikymą ir koordinuoti jų įgyvendinimą, koordinuoti Europos ekologinio tinklo „Natura 2000“ steigimą ir tvarkymą.

Departamentas, vykdydamas jam pavestus uždavinius, atlieka šias funkcijas:

- rengia pagal kompetenciją valstybės strategijas, planus ir ilgalaikes bei tikslines programas biologinės įvairovės išsaugojimo, gamtos, saugomų teritorijų formavimo politikos ir strategijos srityse arba dalyvauja rengiant ir koordinuoja jų įgyvendinimą, taip pat įgyvendinant kitų institucijų parengtas strategijas bei programas;
- pagal kompetenciją vadovauja regionų aplinkos apsaugos departamentams, rajonų (miestų) aplinkos apsaugos agentūroms, teikia konsultacijas savivaldybių specialistams, organizuoja seminarus, mokymus;

- rengia ir teikia ministerijos vadovybei bei Vyriausybei jos darbo reglamento nustatyta tvarka įstatymų, nutarimų, kitų teisės aktų projektus;
- dalyvauja nagrinėjant valstybinės svarbos teritorijų planavimo dokumentus, kitus bendrojo ir specialiojo (žemėtvarkos, miškotvarkos, saugomų teritorijų tvarkymo, rekreacijos ir kt.) teritorijų planavimo dokumentus biologinės įvairovės išsaugojimo, gamtos, augalų nacionalinių genetinių bei žemės gelmių išteklių apsaugos, atkūrimo ir racionalaus naudojimo klausimais ir teikia išvadas dėl jų derinimo;
- organizuoja saugomų rūšių ir bendrijų išsaugojimo veiksmų planus, radviečių apsaugos ir tvarkymo reglamentų rengimą;
- rengia arba vertina saugomų teritorijų steigimo, saugomų gamtos paveldo objektų skelbimo, ekologinės apsaugos zonų nustatymo ir kitų saugomų teritorijų steigimo projektus bei koordinuoja kitų įgaliotų įstaigų veiklą steigiant saugomas teritorijas;
- organizuoja ir koordinuoja veiklą, vykdant tarptautinius susitarimų ir konvencijų reikalavimus Lietuvos Respublikoje, susijusius su biologinės įvairovės, augalų nacionalinių genetinių išteklių išsaugojimu, pagal kompetenciją dalyvauja organizuojant Europos Tarybos Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės strategijos įgyvendinimą, pagal kompetenciją koordinuoja Europos ekologinio tinklo „Natura 2000“ steigimą ir tvarkymą.

Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba (VSTT) prie Aplinkos ministerijos organizuoja Valstybės įsteigtų saugomų teritorijų, išskyrus kultūrinius rezervatus, kultūrinius draustinius, istorinius nacionalinius parkus ir kultūros paveldo objektus, apsaugą ir tvarkymą, įgyvendina saugomų teritorijų sistemos kūrimo valstybės politiką ir strategiją, organizuoja saugomų teritorijų apsaugą ir tvarkymą, vykdo šių teritorijų valstybinio valdymo funkcijas. Šią Tarnybą sudaro Planavimo ir kadastro skyrius; Apsaugos ir tvarkymo; Gyvosios gamtos; Teisės ir personalo; Vidaus audito; Ekonomikos ir finansų skyrius bei Bendrųjų reikalų skyriai.

VSTT prie Aplinkos ministerijos atlieka šias funkcijas:

- dalyvauja rengiant įstatymų, nuostatų, taisyklių ir kitų teisės aktų projektus saugomų teritorijų klausimais, derinant juos su Europos Sąjungos teisės aktais;
- dalyvauja formuojant saugomų teritorijų integravimosi į Europos Sąjungą strategiją ir programą;
- rengia saugomų teritorijų tvarkymo tikslines programas, koordinuoja ir kontroliuoja jų įgyvendinimą;

- rengia iš biudžeto finansuojamų saugomų teritorijų programų projektus ir teikia juos Finansų ministerijai;
- atlieka ekonominį vertinimą, numato reikalingos nutraukti veiklos (jeigu tai būtina) kompensavimo, žemės išpirkimo, pažeistų teritorijų atkūrimo išlaidas bei lėšų, reikalingų saugomai teritorijai steigti bei išlaikyti, finansavimo šaltinius arba organizuoja išvardytus darbus;
- organizuoja saugomų teritorijų planavimo dokumentų rengimą ir jų sprendinių įgyvendinimą;
- vykdo saugomų teritorijų valstybinio valdymo funkcijas – steigia saugomų teritorijų direkcijas, koordinuoja ir kontroliuoja jų veiklą;
- metodiškai vadovauja kitų Vyriausybės įgaliotų institucijų arba savivaldybių tarybų įsteigtoms saugomų teritorijų direkcijoms;
- informuoja žemės savininkus, valdytojus ir naudotojus apie steigiamas saugomas teritorijas, skelbiamus saugomais gamtos paveldo objektus;
- koordinuoja stebėsenos (monitoringo) programų saugomose teritorijose rengimą ir vykdymą, tvarko saugomų teritorijų ir gamtos paveldo objektų apskaitą, registruoja saugomas teritorijas, išskyrus kultūros paveldo objektus, tvarkydama Saugomų teritorijų valstybės kadastrą, kaupia ir sistemina kitus duomenis apie saugomas teritorijas;
- nustatyta tvarka dalyvauja statinių ir įrenginių saugomose teritorijose bei žemės skyrimo projektų, taip pat teritorijų planavimo dokumentų nagrinėjimo bei derinimo procese;
- koordinuoja saugomų teritorijų specialistų rengimą bei jų kvalifikacijos kėlimą;
- informuoja visuomenę saugomų teritorijų būklės ir tvarkymo klausimais.

Tarnyba tiesiogiai neorganizuoja teritorijų tvarkymo darbų. Ji veikia per valstybinių parkų **direkcijas**. Tarnyba organizuoja parkų direkcijų veiklos programų rengimą, kontroliuoja jų įgyvendinimą, koordinuoja šių direkcijų metinių veiklos ataskaitų pateikimą ir atlieka jų vertinimą. Saugomų teritorijų direkcijos tiesiogiai atsakingos už nacionalinių ir regioninių parkų, rezervatų, biosferos rezervatų tvarkymą. Šių direkcijų įsteigimas yra vienas svarbiausių pasiekimų, siekiant užtikrinti ir pagerinti tvarkymą Lietuvos saugomose teritorijose. Valstybinių parkų ir rezervatų direkcijas vienija Lietuvos valstybinių parkų ir rezervatų asociacija (LVPRA), teikianti pasiūlymus dėl direkcijų organizacinės veiklos, valdymo struktūros, padedanti įgyvendinti jų veiklos programas ieškant alternatyvių (ar papildomų) finansavimo šaltinių; atstovaujanti direkcijų interesus svarstant jų veiklą vyriausybinėse institucijose ir tarptautiniuose susitikimuose.

Remiantis Saugomų teritorijų įstatymu, kiekviena saugoma teritorija turi **Jungtinę tarybą**, kurioje yra atstovaujami pagrindiniai dalyviai. Iš principo tai suteikia gerą pagrindą bendradarbiavimu grįstam tvarkymui, bet faktiškai daugelyje parkų to nėra. ST vadovybei yra sunku įtikinti kitus dalyvius Jungtinių tarybų darbo svarba ir reikšme. Taip yra arba dėl neaiškaus tarybos, kaip sprendimų priėmėjos, vaidmens ar dėl komunikacijų įgūdžių stokos, ar tai tik atspindi faktą, kad saugomų teritorijų tvarkymas nėra tarp svarbiausių suinteresuotų dalyvių prioritetų. Pagal Saugomų teritorijų įstatymą, Jungtinės tarybos gali būti steigiamos prie regioninių parkų direkcijų. Dabar, daugelis regioninių parkų direkcijų turi tokias tarybas, apjungiančias valstybinių ir savivaldos institucijų specialistus. Tarybos veikla organizuojama vadovaujantis LR Konstitucija, LR aplinkos apsaugos, LR Saugomų teritorijų, LR Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos bei kitais įstatymais, Vyriausybės nutarimais ir potvarkiais, regioninių parkų nuostatais bei tarybos darbo reglamentu.

Vietos savivaldos institucijos šioje srityje steigia ir tvarko savivaldybės saugomas teritorijas, kraštovaizdžio objektus; rengia ir įgyvendina savivaldybių aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo programas, schemas, atlieka kitas funkcijas.

Savivaldybių aplinkos apsaugos skyriai rengia ilgalaikes aplinkos apsaugos programas, taip pat teikia pasiūlymus dėl naujų saugomų teritorijų steigimo bei gamtos paminklų statuso suteikimo, kartu su valstybinėmis aplinkos institucijomis nustato saugomų teritorijų naudojimo taisykles bei nuostatus, teikia pasiūlymus dėl bendrųjų rekreacinių teritorijų bei visų miesto žaliųjų plotų apsaugos ir gausinimo. Skyriai organizuoja saugomų teritorijų priežiūrą; skelbia saugotinais vertingus dendrologiniu, ekologiniu, estetiniu, kultūriniu bei kraštovaizdžio formavimo požiūriu medžius ir krūmus, augančius valstybinėje ne miškų ūkio paskirties žemėje ir privačioje žemėje.

Be visų aukščiau minėtų institucijų, didžiausią įtaką šioms institucijom daro: Statybos ir Teritorijų planavimo priežiūros institucijos, Miškų urėdijos, Kultūros vertybių apsaugos departamentas, Regionų aplinkos apsaugos departamentai, nevyriausybinės organizacijos, fiziniai ir juridiniai asmenys (13 priedas).

Vienas pagrindinių saugomų teritorijų valdymo uždavinių – tobulinti aplinkosauginį valdymą, stiprinti institucijų sistemą bei siekti glaudesnio bendradarbiavimo su kitomis institucijomis bei visuomene.

5. 4 Lietuvos saugomų teritorijų valdymo uždaviniai, privalumai ir trūkumai

Kad būtų maksimaliai sutiprintas saugomų teritorijų valdymas, reikia atlikti šiuos **uždavinius:**

- Rengti saugomų teritorijų planavimo, vertingiausių paveldo objektų sutvarkymo, pažeistų teritorijų atkūrimo parkuose bei draustiniuose programas ir priemones. Sudaryti sąlygas visuomenei lankytis saugomose teritorijose, rengti saugomų teritorijų planavimo dokumentus, vertingiausių paveldo objektų sutvarkymo, pažeistų teritorijų atkūrimo parkuose bei draustiniuose programas ir įgyvendinti numatytas priemones. Baigti formuoti saugomų teritorijų tinklą.
- Tobulinti aplinkosaugos valdymą, stiprinant institucijų, administruojančių ES lėšų panaudojimą, sistemą, užtikrinant aplinkos projektų rengimo ir vykdymo atvirumą ir viešumą, investicijų efektyvumą, sudarant sąlygas visuomenei aktyviai dalyvauti priimant sprendimus.
- Užtikrinti patikimos informacijos apie aplinką rinkimą ir teikimą visuomenei [61].
- Užtikrinti rūšių ir buveinių apsaugą įsteigtose ,,Natura 2000" teritorijose, ir tose, kurios atitinka gamtinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankos kriterijus, kaip to reikalauja Laukinių paukščių bei Buveinių direktyvos.
- Užtikrinti ES Paukščių (79/409/EEC) ir Buveinių (92/43/EEC) direktyvų bei Lietuvos teisės aktų reikalavimų įgyvendinimą.
- Užtikrinti aplinkos apsaugos institucijų: Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos ir saugomų teritorijų direkcijų galimybes veikti pagal visus ES gamtos apsaugos reikalavimus įgyvendinant nacionalinę politiką, Europos Sąjungos direktyvas: 92/43/EEB Natūralių buveinių ir laukinės floros bei faunos išsaugojimo direktyva ir EB 79/409/ES laukinių paukščių, biologinės įvairovės išsaugojimo direktyva, Ramsaro, Aarhuso konvencijas.
- Sustiprinti bendrą tarnybų veiklos efektyvumą didinant tarnautojų pareigingumą bei sąmoningumą ir subalansuoti informacijos sistemos plėtrą, įskaitant: vizualinio ženklinimo koncepcijos plėtrą Lietuvos saugomose teritorijose; duomenų rinkimą kadastrui ir duomenų bazei; atsiskaitymą Europos Komisijai dėl išsaugojimo statuso "Natura 2000" tinklo teritorijose.
- Stiprinti vidaus organizacijos ir darbo metodus remiantis restruktūrizavimo priemonėmis, kad būtų efektyviai ir ekonomiškai suderintas mažų saugomų teritorijų tvarkymas vietos direkcijose ir įvairių specialistų paslaugų poreikis kiekvienoje saugomoje teritorijoje. Stiprinti saugomų teritorijų darbuotojų gebėjimus rengiant mokymus, kursus bei konsultacinius seminarus.
- Užtikrinti, kad būtų išsaugoti visi kultūros paveldo objektai, nedegraduotų jų fizinės ir vizualinės apsaugos zonos.

Lietuvos saugomų teritorijų valdymo **privalumai**:

- Didelis taikomųjų mokslinių tyrimų potencialas aplinkos apsaugos srityje.

- Stiprios saugomų teritorijų sistemos sukūrimas. Pagrindinės Lietuvos saugomų teritorijų sistemos ypatybės - kompleksiškumas ir vientisumas. Sistema apima ne tik unikalius objektus ir kompleksus, bet ir visų tipų ekosistemas, retų rūšių augalus, gyvūnus ir grybus bei jų buveines. Sistemos apima gamtos ir kultūros paveldo apsaugą; įgyvendinamas subalansuotos regioninės plėtros principas.
- Plečiama Lietuvos saugomų teritorijų sistema.
- Skiriama daugiau dėmesio bioįvairovės išsaugojimui ir įgyvendinimui reikalingiems ištekliams.
- Suaktyvėjusi visuomenė.
- Geresnis apsaugos statusas.
- Vykdomi mokymai, stiprinami gebėjimai, pvz. Suomijos - Lietuvos projektas "Lietuvos saugomų teritorijų ir "Natura 2000" informacijos sistemos sukūrimas"; parengtas specialus mokymo paketas "Dalyvavimu grįstos gamtos išteklių tvarkymo taktikos vadovas"; organizuoti visuomeninio sąmoningumo ir aktyvumo mokymai.

Saugomose teritorijose akivaizdžiai susikerta išsaugojimo ir naudojimo interesai. Todėl neužtenka įsteigti saugomą teritoriją. Jos reikalauja išskirtinio žmogaus dėmesio, rūpesčio. Būtina sukurti reikiamas teisines, administracines, planavimo, švietimo bei kitas prielaidas saugomų teritorijų tikslams pasiekti, įgyvendinti apsaugos ir tvarkymo priemones, atkurti pažeistus kompleksus bei objektus. Jei teisės aktų ir administracinė saugomų teritorijų sistema sukurta, tai planavimo dokumentų sistemai sukurti dar reikia nemažai laiko ir lėšų. Saugomose teritorijose vis dar nepakankamai įgyvendinamos apsaugos ir tvarkymo priemonės, įskaitant informacinės sistemos natūroje sukūrimą.

Ilgą laiką viena didžiausių kliūčių, neleidžiančių tinkamai saugoti bei tvarkyti vertingiausią Lietuvos teritoriją, pritaikyti ją lankymui, visuomenės poreikiams, buvo įvardijamas lėšų trūkumas, nepakankamas finansavimas iš valstybės biudžeto [15].

Pagrindinės **problemos**, kurios turi neigiamos įtakos saugomų teritorijų būklei:

- žemės reformos vykdymas pagal bendrą visos šalies tvarką, nepakankamai atsižvelgiant į valstybinių parkų ir draustinių paskirtį ir jų tikslus;
- nepakankamai sureguliuota urbanizacijos plėtra (žemės reformos pasekmė);
- saugomų teritorijų tvarkymo planų rengimas, kuris užtrunka ne vienerius metus;
- nepakankamas veiklos finansavimas saugomose teritorijose;
- bendradarbiavimo su kitomis institucijomis trūkumas;

- nepakankamai sureguliuotas gamtinių išteklių naudojimas;
- nekontroliuojamos statybos.

Valdymo **trūkumai:**

- Teisės aktų gausa ir dažna kaita daro valdymą komplikuotą;
- Neprofesionalus ir skubotas nuosavybės grąžinimas vertingose šalies teritorijose (rekreacinėse zonose, saugomose teritorijose, miškuose ir prie vandens telkinių) suformavo smulkiasklypių ir mozaikiškų žemėvaldų struktūrą, dėl to visuomenė netenka dalies galimybių naudotis šių vietovių rekreaciniais ištekliais.
- Teritorijų planavimo, Statybos, Pajūrio, Saugomų teritorijų, Žemės ir Savivaldos įstatymuose yra daug spragų ir įstatyminių nuostatų, prieštaraujančių viena kitai ir tarptautinėms konvencijoms. Pvz. Neringos savivaldybės administracija naudojasi bendraisiais Statybų, Teritorijų planavimo, Pajūrio, Savivaldos įstatymais, sąmoningai ignoruodama Saugomų teritorijų įstatymą ar Kuršių nerijos nacionalinio parko generalinį planą. Turint daug galimybių įvairiai interpretuoti galiojančius teisės aktus, atsakingi pareigūnai išvengia teisinės atsakomybės.
- Viena silpniausių valstybės grandžių – statybų priežiūra. Teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos neatsakingai atlieka savo įstatymines valstybinės priežiūros funkcijas.
- Kai kurių institucijų nepripažinimas saugomų teritorijų kaip svarbių partnerių, ypač kalbant apie parkų teritorijose esantį kultūros paveldą ir žemės ūkį ar kitas ekonomiškai svarbias sritis.
- Nėra aiškios atsakomybės. Ne visada aišku, kas už ką atsako, todėl neįvykdomi visi užsibrėžti uždaviniai. Pvz., neaiški atsakomybė kuriant rekreacinę infrastruktūrą valstybei priklausančiuose miškuose, esančiuose paskirtų saugomų teritorijų viduje, čia nėra tinkamo atsakomybės pasiskirstymo už priežiūrą. Reiktų sukonkretinti, kas rengia planus ir, kas atsako už statinių projektus bei kokybę, iš kur gaunamas finansavimas, kaip organizuojama priežiūra ir kaip atliekama rinkodara.
- Kompensacijos yra paminėtos įstatymuose, bet kol kas nėra praktinių jų įgyvendinimo pavyzdžių.
- Neaiškus Jungtinės tarybos, kaip sprendimų priėmėjos, vaidmuo ar dėl komunikacijos įgūdžių stokos, ar tai tik atspindi faktą, kad saugomų teritorijų tvarkymas nėra tarp svarbiausių suinteresuotų dalyvių prioritetų.

- Socialinė ir ekonominė saugomų teritorijų nauda vietos bendruomenėms nėra aiški, ir šis klausimas yra gana prastai nušviestas įstatymuose.
- Blogas kai kurių žemės savininkų informavimas, kad jų privati nuosavybė yra tinklo „Natura 2000“ teritorijoje ir kad joje turi būti vykdomos gamtotvarkinės priemonės, gali būti ribojama ūkinė veikla.
- Nedidelės valstybės išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (tik 0,6-0,7 % BVP), nors Europos Taryba yra nustačiusi, kad šis rodiklis Europos šalyse iki 2010 m. turėtų siekti 3 %.

IŠVADOS

1. Saugomų teritorijų sistema Europoje formuojama tankiai apgyvendintame, agrariniame kraštovaizdyje, o tai lemia tokių teritorijų specifiką: chaotišką išsidėstymą, ne natūralias, o išvestines ar pusiau išvestines ekologines sistemas, nedidelius plotus.

2. Skirtingos saugomų teritorijų žemės nuosavybės formos lemia skirtingus saugomų teritorijų valdymo bei aplinkos apsaugos organizavimo politikas bei jų įgyvendinimą.

3. Saugomų teritorijų plotai didėja: 2006 m. sausio 1 d. duomenimis, saugomų teritorijų tinklas Lietuvoje užėmė 992359 ha (15,2 proc. teritorijos ploto), lyginant su 2004 m., teritorijos išsiplėtė 6 proc. Įgyvendinus ES Paukščių ir buveinių direktyvas, Lietuvoje saugomų teritorijų plotai turėtų užimti apie 1/5 šalies teritorijos.

4. Atlikus kai kurių ES šalių, t.y. Vokietijos, Airijos bei Belgijos saugomų teritorijų sistemų bei valdymo analizę, matyti, kad didžiausi saugomų teritorijų plotai yra Vokietijoje (sudaro 29,3 proc. VFR ploto), mažiausi – Airijos Respublikoje (sudaro 1,1 proc. šalies ploto). Valdymo srityje didelių problemų nekyla Vokietijoje bei Belgijoje, tačiau Airija susilaukia daugiausiai Europos Komisijos priekaištų dėl gamtosauginių reikalavimų nevykdymo.

5. Lietuvos aplinkos teisei būdinga teisės aktų gausa ir dažna kaita daro saugomų teritorijų valdymą komplikuotą.

6. Tinkamai suderinus saugomų teritorijų apsaugą su ekonominiais, rekreaciniais, žemės savininkų interesais, šių teritorijų apsauga taptų efektyvesnė. Būtina peržiūrėti saugomų teritorijų reglamentavimo teisės aktus.

7. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų sistemos valdymas dalinai užtikrina gamtos ir kultūros paveldo objektų, biologinės įvairovės apsaugą, darnų gamtos išteklių naudojimą. Kad būtų maksimaliai efektyvus saugomų teritorijų valdymas, reikia jį nuolat tobulinti, stiprinant institucijų sistemą ir užtikrinant konvencijų, direktyvų bei Lietuvos teisės aktų reikalavimų įgyvendinimą, siekiant glaudesnio bendradarbiavimo tarp institucijų ir visuomenės, didinant jos sąmoningumą.

PASIŪLYMAI

Institucijoms, atliekančioms saugomų teritorijų valdymą:

- Siūlome sukurti naujas strategijas, kurios padėtų pasiekti gerų rezultatų sėkmingam Lietuvos gamtos ir kultūros vertybių išsaugojimui.
- Remiantis atlikta analize, siūlome atlikti išsamų tyrimą dėl ekonominio - socialinio poveikio saugomoms teritorijoms ir išplatinti tyrimo rezultatus bei pateikti patarimus Vyriausybei ir valstybinėms institucijoms dėl to, kokią politiką taikyti ir kokių veiksmų imtis siekiant pagerinti vietos bendradarbiavimą.
- Bendradarbiavimas tarp suinteresuotų institucijų turėtų remtis bendrai pripažinta saugomų teritorijų ir jų direkcijų vaidmens ekonominio gyvybingumo plėtrai saugomose teritorijose vizija. Tik tuomet būtų galima tikėtis gerų bendradarbiavimo rezultatų vietos lygmenyje. Rekomenduojame parengti ir įdiegti metodikas tokiose srityse, kaip dalyvavimo planavimas, komunikacijos įgūdžiai, viešieji ryšiai, projektų rengimo įgūdžiai ir bendradarbiavimo valdymas.
- Siūlome sustiprinti "Lietuvos valstybinių parkų ir rezervatų asociaciją", kuri galėtų veikti kaip institucija, inicijuojanti ir koordinuojanti projektų veiklą, skatinanti bendradarbiavimą tarp direkcijų, suteikianti galimybes tobulinti personalo įgūdžius.
- Siūlome saugomų teritorijų įstatyme numatytas apsaugos sutartis daryti kaip neatskiriamus nuomos ar pirkimo sutarčių priedus, be kurių registrų centras nevykdytų tesinės registracijos.
- Rekomenduojame, kad specialiąsias žemės naudojimo sąlygas, kurias dabar nustato apskritis, turėtų nustatyti saugomos teritorijos administracija. Apskritis realiai yra nepajėgi įsigilinti į galimus specialius žemės naudojimo apribojimus, kuriuos ne visuomet įmanoma iš anksto reglamentuoti.
- Skubiau patvirtinti parengtus ir suderintus saugomų teritorijų gamtotvarkos planus, pradėti jų praktinį įgyvendinimą.
- Aplinkos ministerija, Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, Saugomų teritorijų direkcijos turi imtis konkrečių priemonių, kad Paukščių ir Buveinių direktyvos nebūtų pažeidžiamos.
- Rekomenduojame atlikti insitucijų vidaus statuso analizę nustatant planuojamo ir jau įgyvendinto teritorijų tvarkymo spragas.

- Stiprinti Valstybės institucijų darbuotojų, vykdančių buveinių ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų monitoringą bei priežiūrą, techninį pasirengimą.
- Norint pagerinti saugomų teritorijų valdymą, turėtų būti persvarstyti bei įteisinti Jungtinių tarybų įgaliojimai ir sudėtis. Tarybos turėtų diskutuoti tik plačios regioninės svarbos klausimais, kuriuos prieš susitikimus parengtų saugomų teritorijų direkcijos.
- Saugomų teritorijų valdymo įstaigos turėtų apsvarstyti darbuotojų priėmimo į darbą politiką, kad ateityje galėtų įdarbinti kvalifikuotus viešojo administravimo specialistus.
- Siūlome saugomų teritorijų direkcijoms parengti savo vidaus strategiją, padedančią geriausiai įgyvendinti jų aplinką ir kasdienį darbą atitinkančius įstatyminius reikalavimus.
- Rekomenduojame Aplinkos ministerijai ir Valstybinei saugomų teritorijų tarnybai siekti glaudesnio bendradarbiavimo su žemių savininkais.
- Siūlome imtis naujų personalo motyvavimo, efektyviam darbui, priemonių. Darbuotojai turi būti pasirengę nuolatiniam mokymuisi ir įgūdžių atnaujinimui.
- Patariame stiprinti visuomenės švietimą aplinkosaugos klausimais. Aktyviau dirbant su visuomene, didėja aplinkosauginio švietimo efektyvumas. Visuomenės samprata apie aplinkosaugą turėtų būti tobulinama. Siekiant užkirsti kelią sunkiems aplinkosaugos reikalavimų pažeidimams ir geriau informuoti visuomenę, būtina parengti platesnius prevencinius veiksmus ir juos koordinuoti.
- Rekomenduojame naudotis kitų ES šalių patirtimi valdant saugomas teritorijas. Pvz. Airijoje taikomą apeliacijų procedūrą siūlome pritaikyti Lietuvos saugomų teritorijų valdyme.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas (1992 01 21, Nr. I-2223, nauja redakcija 2005 03 24, Nr. I - 2223) //Valstybės žinios. 2005, Nr.47-1558.

2. Lietuvos Respublikos aplinkos monitoringo įstatymas (1997 11 20 Nr. VIII – 529) // Valstybės žinios. 1997, Nr. 112 – 2824.

3. LR laukinės augalijos įstatymas (1999 m. Nr.VIII-1226; aktuali redakcija 2004 m. Nr. IX-2028) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 32 – 1012.

4. Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas (1997 m. Nr. VIII-498; 2001 m. nauja redakcija Nr. IX-638; paskutiniai pakeitimai: 2005 m. Nr.X-159) // Valstybės žinios. 2005, Nr. 57 - 1940.

5. Lietuvos Respublikos miškų įstatymas (1994 11 22, Nr.I-671; paskutiniai pakeitimai 2005 m. Nr.X- 119) // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1872.

6. Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymas (1997 m. Nr. VIII-499, 2001 m. nauja redakcija Nr. IX-637) // Valstybės žinios. 2001, Nr. 110 – 3987.

7. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas (2001 12 04 Nr. IX -628) // Valstybės žinios. 2001, Nr. 108 – 3902.

8. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas (1997 07 01, Nr. VIII – 359; 2004 10 12 Nr. IX - 2490) // Valstybės žinios. 1997, Nr. 65 – 1558.

9. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas (1995 m. I-1120; 2004 m. nauja redakcija IX – 1962; pakeitimai: 2004 m. IX- 2465; IX – 2466) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 152 – 5532.

10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (2004 m. Nr. 276) “ Dėl Bendrųjų buveinių ar paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 41 – 1335.

11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl kompensacijų privataus miško savininkams ir valdytojams, kurių valdose steigiama nauja saugoma teritorija, keičiamas esamos saugomos teritorijos statusas arba nustatyti veiklos apribojimai realiai sumažina gaunamą naudą arba uždraudžia anksčiau vykdytą veiklą, apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo” (2004 m. Nr. 1578) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 177-6554.

12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl kompensacijų žemės savininkams ir valdytojams, kurių žemės valdose steigiama nauja saugoma teritorija, keičiamas esamos saugomos teritorijos statusas arba nustatyti veiklos apribojimai realiai sumažina gaunamą naudą arba uždraudžia anksčiau vykdytą veiklą, apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo” (2006 m. lapkričio 10 d. Nr. 1100) // Valstybės žinios. 2006, Nr.123-4640.

13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų arba jų dalių, kuriose yra paukščių apsaugai svarbių teritorijų sąrašo patvirtinimo ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų ribų nustatymo pakeitimo įstatymo” (2006 m. Nr. 819) // Valstybės žinios. 2006, Nr. 92-3635.

14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl Saugomų teritorijų tipinių apsaugos reglamentų patvirtinimo” (2004 m. Nr. 996) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 131-4704.

15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (2006-01-19 Nr.56) „Dėl savivaldybių draustinių steigimo ir savivaldybių gamtos paveldo objektų skelbimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 9-335.

16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (1995 12 29, Nr.1640; 2005 m. Nr.264) „Dėl Specialiųjų žemės ir miško naudojimo sąlygų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1996, Nr. 2-43.

17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (2002 10 24 Nr. IX – 1154) “Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2002, Nr. 110 – 4852.

18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (1999 04 29, Nr. 490) “Dėl regioninių parkų nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios. 1999, Nr. 39 – 1227.

19. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymas “Dėl buveinių ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų monitoringo programos patvirtinimo“ (2002 01 31 Nr. 695) // Valstybės žinios. 2003, Nr. 4-161.

20. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymas (2003 01 16, Nr.24) “Dėl ekologinių, archeologinių ir rekreaciniu požiūriu vertingų teritorijų sąrašo pakeitimo” // Valstybės žinios. 2003, Nr. 10-376.

21. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymas “Dėl informacijos, reikalingos ataskaitų rengimui pagal 1992 m. gegužės 21 d. Tarybos direktyvos 92/43/EEB dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos ir 1979 m. balandžio 2 d. Tarybos direktyvos 79/409/EEB dėl laukinių paukščių apsaugos reikalavimus, surinkimo”(2006 10 30; Nr. D1 – 501)// Valstybės žinios. 2006, Nr. 118- 4513.

22. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymas (2002 12 20, Nr.652) “Dėl valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašo patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2003, Nr.4-146.

23. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymas (2004 01 27, Nr. D1–43) “Dėl Valstybinės saugomų teritorijų apsaugos kontrolės nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2004, Nr. 21-655.

24. ES direktyva dėl gamtinių buveinių ir laukinės faunos ir floros apsaugos 92/43/EEB, OL L 206 1992 7 22, p.7, paskutiniai pakeitimai Direktyvoje 97/62/EB, OL L 305, 1997 11 8, P. 42.

25. ES direktyva dėl laukinių paukščių apsaugos 79/409/EB, OL L 103, 1979 4 25, paskutiniai pakeitimai Reglamente (EB) Nr. 807/2003, OL L 122, 2003 5 6, P.36

26. Europos Komisijos Komunikatas KOM (2006) 216, Briuselis, 2006 05 22. P. 7.

27. Europos kraštovaizdžio konvencija // Valstybės žinios, 2002. Nr. 104-4621.

28. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/4/EB [23] dėl visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/313/EB, 2003.

29. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/35/EB 2003 m. gegužės 26 d. nustatanti visuomenės dalyvavimą rengiant tam tikrus su aplinka susijusius planus ir programas ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 85/337/EEB ir 96/61/EB dėl visuomenės dalyvavimo ir teisės kreiptis į teismus, 2003.

30. Reglamentas (EB) Nr.1698/2005, OL L 277, 2005 10 216, sprendimas Nr. 2006/144/EB, OLL 55, 2006 2 256 p. 20.

31. Balbierius A., J. Baltrukonis. Žaliosios minties ratas // Žalioji Lietuva, 1998. P. 75 – 78.

32. Baškytė R. Lietuvos regioniniai parkai: istorija, samprata, problemos // Mokslas ir gyvenimas. – 1996, Nr. 6. P. 12-13.

33. Bučas J. Nacionalinių ir regioninių parkų samprata ir paskirtis // Voruta. - 1995, Nr. 28 - 29. P. 6 - 7.

34. Budriūnas R., Labanauskas K. Jie nepritampa niekur... Parkų vieta Lietuvos įstatymuose ir savivaldoje // Žaliasis pasaulis. - 2003, Nr. 7 (421). P. 1 – 9.

57. Deutsches Nationalkomitee fuer das programm “Der Mensch und die Biosphaere.- Berlin: Springer Verlag, 2004. S. 314.

58. Gesetz ueber Naturschutz und Landschaftspflege. 25 Maerz 2002. Fundstelle: BGI I 2002, 1193

59. Ėringis K. Kraštovaizdžio paveldas ir aktualijos // Liaudies kultūra. – 1999, Nr. 1. P. 1 -10.

60. Grecevičius P. Kraštovaizdžio planavimo strategija Lietuvos kaimo ūkinės veiklos tarptautinės integracijos procese // Tiltai.- ISSN 1392 – 3137. – 2002, Nr. 1. P. 23 – 25.

61. Grudzinskas L. Labanoro takais // Žaliasis pasaulis. - 2003, Nr. 24 (438). P. 5.

62. Keturioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006–2008 metų programa “Santarvės ir gerovės vardan”, 2006 07 18. Nr. X – 767.

63. Letlinien fuer Schutz, Pflege und Entwicklung. - Berlin, 2005.

64. Lisauskas V., Santarvės salos. Lietuvos regioniniai parkai.- Vilnius, 1998. P.81.

65. Lietuvos Respublikos biologinės įvairovės išsaugojimo strategija ir veiksmų planas. – Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos ministerija, 1997. P. 38 – 42.

66. Mierauskas P. ES gamtos apsaugos reikalavimai ir “Natura 2000” teritorijų tvarkymas. – Vilnius, 2002. P. 32 p.

67. Mirinas S. Saugomos teritorijos Lietuvoje.- Kaunas, Akademija, 2003. P.11.

68. Nacionalinė 2007 -2013 m. kaimo plėtros strategija, 2006. P. 87.

69. Nacionalinė saugomų teritorijų vystymo strategija // Lietuvos valstybinių parkų institucijų išvystymo projektas. – Vilnius, 2000.

70. Navickienė D. Žemės reformos eiga // Žemėtvarka ir hidrotechnika, - 1999, Nr.1. P. 6-10.

71. Ragulskytė - Markovienė, R. Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. - Vilnius: Eugrimas, 2005. P. 68.

72. Sirusienė R. Ekologinis turizmas. - Kaunas, 2005. P. 55-62.

73. Stasinas J., K. Jankevičius. Lietuvos aplinkosaugos raida. – Vilnius, 2000. P. 264 – 267.

74. Stončius D., Treinys R. ir kt. Gamtotvarkos vaidmuo išsaugant biologinę įvairovę.-Vilnius, 2001. P. 86.

75. Sudavičius M. B. Ekologinė teisė. – Vilnius, 1996. P.273.

76. Vaitkevičius E. Ūkinė veikla ir turizmas nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose // Turizmas. – 1998, Nr. 2, p. 10 – 11.

77. Valstybės kontrolės ataskaita Nr. 2020-6, 2006-04-12.

78. http://www.aonb.org.uk; prisijungimo laikas: 2006 09 12.

79. http://www.maweb.org; prisijungimo laikas: 2006 09 15.

80. http://www.naturschutzrecht.net/Gesetze.htm; prisijungimo laikas: 2006.11.16.

81. http://www.vstt.lt, prisijungimo laikas: 2006 11 21.

82. http:// www.vtv.lt ; prisijungimo laikas: 2006 10 02.

SANTRAUKA

Lietuvos saugomų teritorijų valdymas

***Reikšminės sąvokos**: saugomos teritorijos, saugomų teritorijų valdymas, "Natura 2000" teritorijos, bioįvairovė.*

Dėl žmogaus veiklos natūralus gamtinis kraštovaizdis dažnai yra naikinamas, keičiamas, sukultūrinamas arba sukuriamas naujas kultūrinis kraštovaizdis, todėl vis mažiau lieka teritorijų, kuriose natūraliai vyktų gamtiniai procesai. Esant tokiai situacijai būtina išsaugoti teritorijas, kuriose yra mokslui ir kultūrai vertingų objektų.

Saugomos teritorijos – tai sausumos ir (ar) vandens plotai nustatytomis aiškiomis ribomis, turintys pripažintą mokslinę, ekologinę, kultūrinę ir kitokią vertę ir kuriems teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo režimas (tvarka).

Vienas svarbiausių aplinkos apsaugos valdymo uždavinių yra sustiprinti Aplinkos ministerijos, Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos ir Saugomų teritorijų direkcijų administracinius gebėjimus įgyvendinti gamtos išsaugojimo politiką ir kryptis remiantis ES direktyvomis ir tarptautinėmis konvencijomis.

Tyrimo objektas. Lietuvos Respublikos saugomos teritorijos.

Tyrimo dalykas. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų valdymo ypatumai, valdymo sistema, teigiami ir neigiami valdymo bruožai, problemos ir jų sprendimo būdai.

Tyrimo hipotezė. Svarbu sukurti tokią valdymo sistemą, kad būtų išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo teritoriniai kompleksai ir objektai, kraštovaizdžio ir biologinė įvairovė, užtikrinta kraštovaizdžio pusiausvyra, gamtos išteklių subalansuotas naudojimas ir atkūrimas, būtų sudarytos sąlygos pažintiniam turizmui, moksliniams tyrimams ir monitoringui.

Tyrimo tikslas. Atlikti Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų valdymo analizę.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti saugomų teritorijų, ekosistemų ir biologinės įvairovės esamą padėtį ir svarbą;
2. Išnagrinėti Lietuvos saugomų teritorijų institucijų funkcijas ir sistemą;
3. Įvertinti saugomų teritorijų valdymo teigiamus ir neigiamus valdymo bruožus;
4. Pateikti siūlymus saugomų teritorijų valdymo optimizavimui.

Tyrimo metodai. Tyrimui naudojamas analitinis, statistinės, loginės analizės ir grafinio vaizdavimo metodai.

SUMMARY

The management of Lithuanian protected areas

Keywords*: protected areas, system, management of protected areas, "Natura 2000" territories, biological diversity.*

Very often the natural landscape is being ruined, changed, cultured or even a new cultured landscape is being created because of human activity. Therefore, less and less areas are left where natural processes take place. With such a situation, it is necessary to preserve areas rich in objects valuable for science and culture.

Protected areas are areas where land and (or) water areas have defined clear boundaries and which have accepted scientific, ecological, cultural and other values and when special protection and use regime (order) is established by legal acts.

One of the main tasks of the environment protection management is to strengthen the administrative abilities of the Ministry of Environment of the Republic of Lithuania, the State Service of Protected Areas and the Head Offices of Protected Areas to implement the nature protection policy and directions with reference to EU directions and international conventions.

The object of the research. Protected areas within the Republic of Lithuania.

The subject of the research. Management peculiarities, management system, positive and negative management characteristics, problems and the ways of their solution of the protected areas within the Republic of Lithuania.

The hypothesis of the research. It is important to create such management system, which should preserve the territorial complexes and objects of nature and culture heritage, biological variety of the landscape. The balance of the landscape and the balanced recreation and use of natural resources should be ensured and the conditions for the cognitive tourism, scientific researches and monitoring should be created.

The aim of the research. To carry out the analysis of the management of the protected areas within the Republic of Lithuania.

Tasks to be solved are as follows:

1. To analyse the present situation and importance of the protected areas, ecosystems and biological variety;

2. To analyse functions and the system of the institutions of the Lithuanian protected areas;

3. To evaluate positive and negative characteristics of the management of the protected areas;

4. To present suggestions for the optimisation of the management of protected areas.

Research methods. Analytical, statistical, logical analysis and graphic depiction methods were used for the research.

The data gathered while the research work is presented in the text, tables, figures. Tables and figures are presented in order to show the dynamics of functional dependence as well as the character of the change of absolute and relative values of the process.

P R I E D A I